

3960/525
BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

EMMANUEL KANT

EX LIBRIS
ONISIFOR CHIBU
CLUJ-SIBIU

TRATAT

DE

PEDAGOGIE

După traducția Jules Barni

de

C. V. BUȚUREANU

Institutor

BUCUREȘTI

—
Editura Librăriei LEON ALCALAY

Calea Victoriei No. 37

~~FS I 38297~~

Biblioteca Centrală Universitară
"Carol I" București
Cota 199249

184

B. C. U. "Carol I" - Bucuresti

C201802143

B.O.P.
Inv. 22.11.02

B 246415

EMMANUEL KANT

Emmanuel Kant se născu în Koenigsberg la 1724 și muri în acelaș oraș la 1804.

Biografia lui Kant nu cuprinde multe date, căci n'a fost viață mai monotonă ca aceea a marelui filozof german. Toate ocupațiile sale zilnice le începea și le sfârșia la date fixe. O singură dată s'a abătut de la această regulă de viață. Aceasta a fost după 1762, adică după apariția operelor lui Rousseau și mai ales a lui Emil. Atunci Kant fu așa de subjugat de scrierile acestuia încât citirea lor i-a turburat până și regularitățile obicinuitelor sale plimbări zilnice. Biografia lui cuprinde numai istoria vastei sale activități intelectuale, care i-a făcut renumele de mare filosof, de care se bucură în toată lumea.

Tratatul de Pedagogie de față, nu este un tratat scris de Kant, ci numai niște note pe diferite foi, de cari se servea el în lecțiunile sale de la Universitate, de câte ori era silit, ca profesor de filosofie, să fie un curs de Pedagogie. Aceste note au fost date de Kant puțin înainte de a muri, unuia din colegi, lui, Rink, care le ordonă și le publică la 1803.

În tratatul de pedagogie al lui Kant, nu trebuie să căutăm,—după cum spune Jules Barni, unul din cei mai buni traducători al operelor lui,—un tot ar-

monios și complect, după cum nu trebuie să ne mirăm nici de lacunele ce prezintă acest tratat și nici de dese repetiții ce se întâlnesc în el; în schimb avem în el o citire pe cât de ușoară și instructivă pe atât de atrăgătoare și solidă.

Kant este admiratorul lui Rousseau. Dela apariția scrierilor lui, bustul acestuia fu singurul ornament al cabinetului de lucru al marelui filozof german. Încât să nu surprindă pe cineva asemănarea de idei, cel puțin în ceea ce privește educația, dintre acești doi mari cugetători ai omenirii.

Dacă publicăm această interesantă operă, o facem pentru valoarea incontestabilă a ideilor sănătoase ce conține în privința educației și cari idei ar putea să contribuie mult la regenerarea școlii noastre.

În traducerea noastră ne-am servit de cea a lui Jules Barni, ca cea mai bună traducere franceză. Sumarul analitic și notele din text sunt de R. Thamin.

Iași, 9 Martie 1912.

G. V. Buțureanu
Institutor

I N T R O D U C E R E

Necesitatea educației pentru om și numai pentru om. Disciplina ne face să trecem de la starea de animal la cea de om.— Despre instrucțiune, care se adăogă la disciplină.— Ce poate educația.— În problema educației zace secretul perfecțiunii naturii omenești.— Îndeplinirea menirii sale este imposibilă pentru individul părăsit propriilor sale puteri.— Problema educației este grea.— Arta educației trebuie să fie rațională.— Un principiu esențial este de a crește pe copii, nu după starea actuală, ci după o stare ideală a omenirii.— Nu s'ar putea aștepta progrese în educația publică de la inițiativa domnitorilor decât dacă educația lor însăși ar fi mai bună.— Direcția școalelor ar trebui să atârne de oameni luminați și competenți.— Despre diferitele grade de educație.

Omul este singura creatură capabilă de educație. Prin educație se înțelege îngrijirile (tratamentul, întreținerea) ce reclamă

copilăria sa, disciplina ¹⁾ care-l face om, în sfârșit instrucția cu cultura ²⁾. Sub acest triplu raport, el este copil,—discipol— și școlar.

Indată ce animalele încep a-și da seamă de puterile lor, ele le întrebuintează regulat, adică într'un chip care să nu le fie vătămător lor înși-le. Este curios, într'adevăr, de a vedea cum, de pildă, puii de rândunele abia eșiți din găoace și orbi încă, știu să se așeze astfel încât escrementele lor să cadă în afară de cuib.

¹⁾ *Disciplină*. Prin disciplină, Kant înțelege partea negativă și preparatoare a educației, care înlătură influențele rele dinafară, care desrobește sufletul și-l face capabil de adevărată moralitate. În fragmentele postume ale lui, s'a găsit următoarea cugetare: Se zice „în medicină că medicul nu este de cât servitorul naturii; acelaș lucru și cu moralistul. Inlăturați influențele rele dinafară: natura va ști ea singură să găsiască calea cea mai bună.“

²⁾ Cultura este partea pozitivă a educației. Ceea ce arta adaoge naturei. Ea este de 2 feluri: *liberă*, jocul, și *silită*: educația. Kant mai deosebește încă *cultura fizică*, care nu-i decât desvoltarea facultăților naturale, cum este inteligența și *cultura morală* care se raportă la libertate.

Animalele deci n'au nevoie să fie îngrijite, învălitate, încălzite și conduse ori apărute. Cele mai multe cer, e drept, mâncare, nu însă îngrijiri. Prin îngrijiri trebuie să înțelegem precauțiunile pe cari le iau părinții spre a împiedică pe copiii lor să dea o întrebuintare vătămătoare puterilor lor. Dacă, spre exemplu, un animal venind pe lume, ar țipă cum fac copiii, el ar cădea negreșit prada lupilor și altor animale sălbatice cari ar fi atrase de țipetele sale.

Disciplina ne face să trecem dela starea de animal la cea de om. Un animal este numai prin instinctul său tot ce poate să fie; o rațiune străină a luat pentru el dinainte toate îngrijirile indispensabile. Dar omul are nevoie de propria sa rațiune. El n'are instinct și trebuie să-și facă singur planul său de purtare. Inșă, cum el nu este îndată capabil de aceasta și vine în lume în stare sălbatică, el are nevoie de ajutorul altora.

Specia umană este silită să-și însușiască ea însăși puțin câte puțin, prin propriile

sale silinți, toate calitățile naturale cari aparțin umanității. O generație face educația alteia. Prima dovadă a lucrului acestuia se poate găsi într'o stare sălbatică sau într'o stare perfectă de civilizație; dar în acest al doilea caz, trebuie să mai admitem încă, că omul a căzut în urmă în stare de sălbăticie sau de barbarie.

Disciplina împiedică pe om de a se lăsa să fie abătut dela destinația sa, dela umanitate, de către înclinările sale brutale. Trebuie, de pildă, ca disciplina să-l astâmpere pentru ca el să nu se arunce în primejdie ca un sălbatic sau ca un smintit. Dar disciplina este numai negativă, căci ea se mărginește a desbrăcă pe om de sălbăticia sa; instrucția din contra este partea pozitivă a educației.

Sălbăticia este independentă față de toate legile. Disciplina supune pe om legilor umanității și începe a-l face să simțiască puterea legilor. Dar aceasta trebuie să se facă de vreme.

Astfel, de pildă, se trimit copiii mai întâi la școală, nu pentru ca să învețe aici ceva,

dar pentru ca să se obicinuiască a sta liniștiți și a urma exact ceea ce li se poruncește, pentru ca pe urmă să știe să tragă imediat folos din toate ideile ce le vor veni.

Dar omul are dela natură o așa de mare înclinare pentru libertăți că, dacă l am lăsa să se obicinuiască mai întâi mult cu dânsa, el i-ar sacrifica totul. Tocmai pentru aceasta, trebuie, după cum am mai spus, să recurgem la disciplină, căci altminterlea ar fi foarte greu să-i schimbăm mai pe urmă caracterul. El se va deda atunci tuturor capriciilor. Nu s'a văzut ca sălbaticii să se fi deprins vreodată cu felul de traiu al Europeanilor, ori cât timp ar sta în serviciul lor. La dânsii nu este, după cum gândesc Rousseau ¹⁾ și alții,

¹⁾ Rousseau (J.-J.) 1712-1778. Principalele sale lucrări sunt: — Un răspuns la această întrebare pusă de Academia din Dijon: *Progresul științelor și al artelor a contribuit oare a strică sau a purifică moravurile?* — Un răspuns la o altă întrebarea pusă de aceeaș Academie: *Despre origina neegalității printre oameni*; — la *Nouvelle Héloïse*; le *Contrat social*; *l'Emile*; les *Confessions*; — la *Lettre à d'Alambert sur les spectacles*; *l'Emile* (1762) roman osofic

efectul unei nobile aplecări pentru libertate, ci o oarecare aspreală, care provine din pricină că sălbatecul încă nu s'a desbărat oarecum de animal. Trebuie deci să ne deprindem de cu vreme a ne supune preceptelor rațiunii. Când omul a fost lăsat în timpul tinereții sale să-și facă toate voințele și când nu i s'a împotrivit nimeni niciodată întru nimic, el păstrează o oarecare sălbăticie pe tot timpul vieții sale.

Nu-i slujește la nimic să fie menajat în timpul tinereții prin o iubire maternă exagerată, căci mai târziu va întâmpină și mai multe piedici din toate părțile, și se va izbi pretutindeni denesuccese când va intra în afacerile lumesti.

Este o greșeală în care cădem de obi-
asupra educației, conține principiile unei adevărate revoluțiuni pedagogice. *Naturalismul* era pretutindenea opus vechiului *raționalism*. Răsunetul acestei scrieri a fost mare în Franța unde ridică polemici vii. Dar în Germania găsi Rousseau discipoli și acolo metoda sa fu aplicată. Printre acești discipoli, afară de pedagogi propriu ziși, trebuie citați cei mai mari germani de pe atunci; Kant, Goethe și Schiller.

ceiu în educația celor mari, aceea de a nu le opune adevărată împotrivire în tinerețea lor, sub pretext că ei sunt destinați a porunci. La om, aplicarea ce o are pentru libertate, face să fie necesar a-i lustrui aspreala; la animal, din potrivă, instinctul scutește de această trebuință.

Omul are nevoie de îngrijiri și de cultură. Cultura cuprinde disciplina și instrucția. Nici un animal, după câte știu, nu are nevoie de cea de a doua. Căci nici unul nu învață ceva dela cele ce sunt mai în vârstă, afară de pasări cari își învață cântecul. Paserile, în adevăr, sunt învățate întru aceasta de părinții lor, și e un lucru mișcător de a vedea, ca și într'o școală, cum părinții cântă din toate puterile înaintea puilor lor și aceștia se silesc să scoată aceleași sunete din tinerile lor gâtlejuri. De vrea cineva să se îndrepteze că paserile nu cântă din instinct, ci învață în realitate a cânta, este un mijloc hotărîtor: luați unor scatii jumătate din ouăle lor și înlocuiți-le cu niște ouă de vrabie, sau amestecați printre

puii lor, pui de vrabie. Așezați într'o colivie din care să nu poată auzi vrăbiile de afară; ei vor învăța cântecul scatiilor și veți avea astfel vrăbii cântătoare. De fapt este foarte de mirat că fiecare fel de paseri păstrează un care-care cântec principal care străbate prin toate generațiile; tradiția cântului este cea mai statornică din lume.

Omul nu poate deveni om decât prin educație. El nu este decât ceea ce-l face ea. Este de observat că omul nu poate primi această educație decât dela alți oameni, cari și ei să o fi primit. De aceea lipsa de disciplină și de instrucție la unii oameni îi face să fie niște dascăli foarte răi pentru elevii lor. Dacă o ființă cu o fire superioară s'ar însărcina cu educația noastră, s'ar vedeà atunci ceea ce se poate face din noi. Dar, fiindcă educația, pe de o parte învață pe oameni ceva, și, pede altă parte, nu face decât să desolve într'inșii unele calități, e cu neputință a ști până unde merg dispozițiunile noastre naturale. Dacă cel puțin s'ar face o experiență cu ajuto-

Ţul celor mari și întrunind puterile mai multora, aceasta ne-ar lumină asupra chestiunii de a ști până unde poate merge omul pe această cale. Dar e un lucru tot atât de vrednic de observație pentru un spirit speculativ pe cât e de trist pentru un prieten al omenirii de a vedea că cea mai mare parte din cei mari nu se gândesc decât la dânsii, și nu iau nici o parte la importantele experiențe ce se pot practica asupra educației, cu scop de a sili natura să facă un pas mai mult spre perfecțiune.

Nu este nimeni care, neglijat în tinerețe, să nu fie în stare a vedea, când a ajuns matur, în ce anume a fost neglijat, fie în disciplină, fie în cultură (căci putem numi astfel instrucțiunea). Cel ce nu este cultivat este brut; cel ce nu e disciplinat este sălbatic. Lipsa de disciplină este un rău mai mare decât lipsa de cultură, căci aceasta se poate repara mai târziu, pe când sălbăția nu mai poate fi alungată și o lipsă de disciplină nu se mai poate repara. Poate că educația va ajunge mereu mai

bună, și fiecare din generațiile ce se vor succedă va face un pas mai mult către perfecționarea omenirii, căci în problema educației zace marele secret al perfecțiunii naturii omenești. De acum înainte se poate apucă această cale căci astăzi se începe a se judecă exact și a-se zări limpede aceea ce constituie anume o bună educație. E plăcut să ne gândim că națura omenească va fi mereu mai bine dezvoltată prin educație și că se poate ajunge a i se da o formă care să-i convie cu deosebire. Aceasta ne descopere perspectiva fericirii viitoare a neamului omenească.

Schița unei teorii de educație este un ideal¹⁾ nobil și care nu ar vătămă întru nimic chiar când nu am fi în stare a-l realiza. O idee nu trebuie privită ca o himeră și dată

¹⁾ În *Critica rațiunii pure* (Dialectica transcendentă, cart. II, cap. III), Kant definește un ideal zicând că este „perfecțiunea fie-cărui fel de ființe posibile”. Idealurile au un dar practic și „servesca temelia posibilității unor acte” .. „Virtutea și cu dânsa, înțelepciunea omenească, în toată curăția lor, sunt niște *idei*. Dar înțeleptul (stoicienilor) este un *ideal*, un om care nu există de cât în gând, dar

ca un vis frumos pentru că niște piedici îi opresc realizarea.

Un ideal nu este altceva decât concepția unei perfecțiuni care nu s'a întâlnit încă în experiență. Astfel este, de pildă, ideea unei republici perfecte, cărmuită după regulile justiției. Să fie ea imposibilă din această pricină? Numai trebuie mai întâi ca ideea noastră să nu fie falsă, și apoi să nu fie cu totul imposibil a învinge toate piedicile cari se pot împotrivi executării ei. Dacă, de pildă, toată lumea ar minți, sinceritatea ar fi oare din această pricină o himeră? Ideea unei educații care să desvolte în om toate dispozițiile sale naturale este absolut adevărată.

Cu educația actuală oamenii nu ating de loc ținta existenței lor, căci ce diversitate

care se potrivește în tocmai cu ideea înțelepciunii. După cum ideea dă regula, idealul în asemenea caz servește ca prototip pentru complecta determinare a copiei, și nu avem altă măsură a acțiunilor noastre decât purtarea aceluși om dumnezeesc pe care-l găsim în cugetarea noastră, cu care ne comparăm și după care ne judecăm și ne îndreptăm, dar fără, a putea atinge vreodată perfecțiunea."

nu este în felul lor de a trăi! Nu poate fi uniformitate printre dânșii decât atâta timp cât ei lucrează după aceleași principii și cât timp aceste principii devin pentru dânșii ca și o a doua natură. Putem cel puțin lucră la planul unei educații potrivită cu ținta ce-și propune cineva, și putem lăsa posterității instrucțiuni pe cari le va putea realiza puțin câte puțin. Iată, de pildă florile de urechia ursului: când le scoți dela rădăcina plantei, ele au toate aceeaș culoare; când dimpotrivă semănăm sămânța lor, obținem colori cu totul deosebite și din cele mai variate. Deci natura a pus în ele oarecari germeni, și e destul, pentru a-i dezvoltă în ele, de a semăna și a sădi cum trebuie aceste flori. Tot astfel e și la om.

Sunt mulți germeni în omenire, și nouă ne este dat a dezvoltă în mod proporțional dispozițiile noastre naturale, a da omenirii întreaga ei desfășurare și a face astfel ca să ne îndeplinim menirea. Animalele o îndeplinesc pe a lor în mod spontan și fără a o cunoaște. Omul, din potrivă este silit să caute să o atingă pe a sa, dar el

nu o poate face decât intruâtât intrucât are o idee de dânsa. Îndeplinirea acestei meniri este chiar cu totul imposibilă pentru individ.

201802143
B. O. P.
Im. 21
Dacă se admite o primă pereche în adevăr cultivată, mai trebuie de știut cum și-a format copiii. Primii părinți dau copiilor lor o primă pildă; aceștia o imită, și astfel se dezvoltă câteva dispozițiuni naturale. Dar nu pot fi cultivate toate în acest mod, căci cele mai adese ori, pildele nu se oferă copiilor decât din întâmplare. Oamenii nu aveau altădată nici o idee despre perfecțiunea de care este capabilă natura omenescă; noi înșine nu o posedăm încă curată de tot. De aceea este sigur că toate eforturile individuale cari au ca țintă cultura copiilor noștri, nu vor putea face ca aceștia să-și îndepliniască menirea lor. Nu individul, ci numai specia poate ajunge la această țintă.

Educația este o artă a cărei practică are nevoie de a fi perfecționată de mai multe generațiuni. Fiecare generație, înarmată cu cunoștințele celor precedente, este totdea-

una mai în măsură de a ajunge la o educație care să desvolte într'o dreaptă proporție, și potrivit cu ținta lor, toate dispozițiile noastre naturale, și ca să ducă astfel tot neamul omenesc la menirea sa. Providența a vrut ca omul să fie silit a scoate binele din sine însuși, și oarecum îi spune: „Intră în lume. Am pus în tine tot felul de dispozițiuni pentru bine. Ție îți este dat să le desvolți, și astfel fericirea sau nefericirea ta atârnă de tine“. Astfel ar putea creatorul să vorbiască oamenilor.

Omul trebuie mai întâi să-și desvolte dispozițiile pentru bine; Providența nu le-a așezat într'insul gata formate; ele sunt simple dispozițiuni, și în ele încă nu se află distincție de moralitate. A se face pe sine mai bun, a se cultivă pe sine, și dacă e rău, a desvolta în sine moralitatea, iată datoria omului. Cugetând bine la aceasta, se vede cât este de greu lucru. Educația este deci problema cea mai mare și cea mai anevoioasă ce ne-ar putea fi propusă. În adevăr, luminile atârnă de educație, și la rândul ei educația atârnă de lumini. De

aceea ea nu ar putea înainta decât pas cu pas, și nu poate cineva ajunge să-și facă o idee exactă despre dânsa decât pentrucă fiecare generație își transmite cunoștințele celei următoare, care la rândul ei le crește și le lasă astfel sporite celei ce-i urmează. Ce cultură și ce experiență nu presupune oare această idee? De aceea ea nu putea să apară decât foarte târziu, și noi înșine nu am înălțat-o încă la cel mai înalt grad de curăție. Chestiunea este de a se ști dacă educația în individ trebuie să imite cultura pe care în genere omenirea o primește dela deosebitele generații.

Sunt două lucruri a căroră descoperire poate fi privită ca cea mai grea pentru omenire: arta de a cârmui pe oameni și aceea de a-i crește, și totuși se discută încă asupra acestor idei.

Deci cu ce vom începe a dezvoltă dispozițiunile omului? Trebuie să pornim dela starea barbară sau dela o stare deja cultivată? E greu de conceput o dezvoltare având punctul de plecare în barbarie, (de aceea este atât de greu să-și facă cineva

o idee despre cel dintâi om), și vedem că, de câte ori a pornit cineva dela această stare totdeauna a căzut din nou în ea, și au trebuit mereu noi silințe pentru a eși dintr'însa. De aceea la popoarele foarte civilizate regăsim vecinătatea barbariei, mărturisită de cele mai vechi monumente scrise, pe cari ni le-au lăsat; — și ce grad de cultură nu presupune oare scrierea? E atât de adevărat, în cât din punctul de vedere al civilizației, s'ar putea pune începutului lumii data artei de a scrie.

Fiind că dispozițiile noastre naturale nu se desvoltă dela sine, ori-ce educație este o artă. Natura nu ne-a dat pentru aceasta nici un instinct. — Origina, precum și mersul acestei arte, este sau *mecanică*,¹⁾

¹⁾ *Mecanism, Mecanică*. — Kant ține de rău aceste cuvinte. O educație mecanică nu este întemeiată la educator pe nici un principiu și nu face apel la nici un principiu la elev. Kant compară purtarea unui om crescut mecanicește cu un joc de păpuși unde totul se mișcă bine, dar unde s'ar căntă în zadar viața sub figuri. (*Critique de la Raison pratique*, cart. II, cap. II, § 9.)

fără plan, supusă împrejurărilor date, sau raționată. Artă educației nu rezultă mecanicește din împrejurările în cari învățăm din experiență dacă un lucru oarecare ne este vătămător sau folositor. Orice artă de acest fel, care ar fi pur mecanică, ar conține multe greșeli și lacune, pentru că nu ar urmări nici un plan. Trebuie deci ca artă educației, ca pedagogia să fie rațională pentru ca natura omenească să se poată desvoltă în așa chip ca să-și poată îndeplini destinația. Părinții cari au primit ei înșiși o educație, sunt deja niște modele după cari se iudreaptă copiii. Dar pentru a face pe aceștia mai buni, este de trebuință a face din pedagogie un studiu; altfel nu este nimic de sperat dela dânsa, și educația este încredințată unor oameni cu o educație rea. În artă educației, știința trebuie substituită mecanismului; fără care lucru, ea nu va fi niciodată o sfortare continuă, și o generație ar putea prea bine să răstoarne ceea ce ar fi clădit alta.

Un principiu de pedagogie pe care ar trebui mai ales să-l aibă în vedere oamenii cari fac

planuri de educație, este că copiii nu trebuie creșcuți după starea de față a neamului omenesc, ci după o stare mai bună, posibilă în viitor, adică după ideea omenirii și a întregii sale meniri. Acest principiu este de o mare însemnătate. Părinții nu și cresc de obicei copiii decât în vederea lumii actuale, așa stricată cum e. Ei ar trebui dinpotrivă să le dea o educație mai bună, pentru ca din ea să rezulte o stare mai bună în viitor. Dar aici se întâlnesc două piedici: 1° părinții n'au de obicei grijă decât de un lucru, acela ca copiii lor să-și croiască bine calea în lume, și 2° domnitorii nu consideră pe supuși decât ca niște unelte pentru planurile lor.

Părinții se gândesc la casă și domnitorii la Stat. Și unii și alții nu-și propun ca țintă ultimă binele general și perfecția la care omenirea este destinată. Bazele unui plan de educație trebuie să aibă un caracter cosmopolit. Dar binele general este oare o idee care să poată fi vătămătoare binelui nostru particular? De loc! Căci, cu toate că s'ar părea că trebuie să-i facem sacri-

ficii, lucrăm încă și mai mult pentru binele stării noastre actuale. Și câte consecinți nobile nu urmează de aici! O educație bună este izvorul întregului bine în lume. Germeii cari se află în om trebuie să se desvolte din ce în ce mai mult; căci în dispozițiile naturale ale omului nu este un principiu al răului. Singura pricină a răului, este că natura nu e adusă la niște reguli. În om nu sunt germeni decât pentru bine.

Dela cine trebuie așteptată îmbunătățirea stării lumii? Dela domnitori sau delă supuși? Trebuie oare ca aceștia să se îmbunătățiască mai întâi pe dânșii și să facă jumătate din cale eșind înaintea guvernelor bune? Dacă această îmbunătățire trebuie să vie delă domnitori, să se înceapă deci a li se da o educația mai bună; căci prea mult timp s'a comis greșala de a nu li se împotrivi în timpul tinereții. Un arbore care crește izolat în mijlocul unui câmp nu crește drept și își întinde ramurile în lături; din potrivă, acela care crește în mijlocul unei păduri, crește drept din

pricina impotrivirii ce-i opun arborii vecini, și el își caută deasupra lui aerul și soarele. Tot asemenea și cu domnitorii. Dar e și mai bine ca ei să fie crescuți de vreunul din supuși decât de egalii lor. Binele nu poate fi așteptat de sus decât intrucât educația va fi mai bună acolo. Trebuie deci să ne bizuim mai curând pe silințele particularilor decât pe concursul domnitorilor după cum gândiă Basedow, ¹⁾ și alții; căc experiența ne învață că aceștia au în educație mai puțin în vedere binele lumii decât al Statului lor, și nu văd în ea decât un mijloc de a-și ajunge scopurile. Dacă dau bani pentru acest obiect, ei își rezervă dreptul de a croi planul care le convine. Acelaș lucru este pentru tot ceea ce privește cultura spiritului și pentru dezvoltarea cunoștințe-

1) Basedow (J. Bernard), 1723—1790. — După ce a profesat morala și literale în Danemarca, el se apucă de pedagogie și propuse un sistem de educație inspirat de Rousseau. Fu ajutat de prințul de Anhalt, Dessau și. la 1774 întemeie la Dessau o școală model sub numele de *Philanthropinon*. Principalele sale lucrări pedagogice sunt: *Despre educația prinților* și *Culegere de cunoștinți necesare instrucțiunii tinerimei*.

lor omenești. Puterea și banul nu le procură, cel mult le înlesnește; dar le-ar putea procura, dacă Statul nu ar percepe impozite numai în interesul casei sale. De aceea Academiiile nu au făcut aceasta până acum, și astăzi sunt mai puține semne ca ele să înceapă a o face.

Iată pentru ce direcția școalelor nu ar trebui să atârne decât de judecata cunoscătorilor celor mai luminați. Toată cultura începe dela particulari și pornește dela dânsii spre a se împrăștiă. Natura omenească nu se poate apropia puțin câte puțin de ținta sa decât mulțumită silințelor persoanelor cari sunt înzestrate cu sentimente destul de întinse pentru a se interesa de binele lumii și cari sunt capabile de a concepe o stare mai bună ca posibilă în viitor. Totuși mulți din cei mari nu-și consideră oarecum popoarele decât ca o parte din regnul animal și nu au alta în vedere decât înmulțirea lor. Cel mult dacă le doresc o oarecare îndemânare, dar numai pentru a putea face din supușii lor niște unelte mai potrivite pentru planurile lor. Particularii trebuie, fără indo-

ială, să aibă și ei în vedere mai întâi ținta naturii fizice, dar trebuie să se gândiască mai ales la dezvoltarea omenirii și să vegheze ca ea să devie nu numai mai îndemânată, ci și mai morală și, ceea ce e mai greu, ca posteritatea să poată merge mai departe decât au mers ei înșiși.

Educația trebuie deci: 1° să *disciplineze* pe oameni. A-i disciplina, înseamnă a căuta să împedice ca aceea ce este animalicesc într'înșii să nu înăbușe ceea ce este omenesc, atât în omul individual cât și în omul social. Disciplina consistă deci numai în a-i desbrăca de sălbătăcia lor.

2° Ea trebuie să-i *cultive*. Cultura cuprinde instrucțiunea și deosebitele învățături. Ea este aceea care dă îndemânarea 1)

Aceasta este posesiunea unei aptitudini îndestulătoare pentru toate scopurile ce și poate cineva propune. Deci ea nu hotărăște

1) *Indemânarea* (iscusința) — Indemânarea este cunoștința mijloacelor proprii spre a atinge unele scopuri. *Prudența* este arta de a se sluji de această cunoștință. Nici una nici alta nu se ocupă de valoarea scopului ce este de atins.

asupra nici unui scop, dar lasă împrejurărilor această grijă.

Unele arte sunt bune în toate cazurile, de pildă a citi și a scrie; altele nu sunt bune decât în ce privește unele scopuri, cum este arta muzicală, care face să fie iubit acela care o posedă. Iscusința e oarecum nefârșită, din cauza mulțimei scopurilor ce-și poate propune cineva.

3° Mai trebuie de veghiat ca omul să dobândiască *prudența*, 1) ca să știe a trăi

1) *Prudență*. — „Regulile interesului sau maximele *prudenței* reprezintă nevoia practică a unei oarecare acțiuni ca *mijloc* pentru un oarecare alt lucru dorit. În aceste reguli, nu avem a ne întreba dacă scopul ce ni-l propunem este bun sau rău; nu e vorba decât de ceea ce trebuie făcut pentru a-l atinge. Preceptele pe care le urmează medicul care vrea să vindece radical bolnavul și acele pe care le urmează otrăvitorul care vrea să omoare un om cu siguranță au pentru amândoi o valoare egală în sensul că ele să le servească de o potrivă la atingerea scopurilor. În tinerețe, fiindcă nu știe cineva nici odată ce scop va avea de urmărit în cursul vieții, părinții caută a face pe copii să învețe multe lucruri; ei caută să le dea *iscusință* pentru tot felul de scopuri; și chiar această grijă este atât de mare la dânsii

în societatea semenilor săi astfel ca să se facă iubit și să aibă influență. Aici își are locul acel fel de cultură care se numește *civilizație*. 2) Ea cere oarecare maniere, politeță și acea prudență care face că te poți sluji de toți oamenii pentru propriile tale scopuri. Ea se regulează după gustul schimbător al fiecărui veac. Astfel acum câțiva ani erau încă la preț ceremoniile în societate.

4° Trebuie înfârșit de veghiat asupra

încât de obicei neglijează [de a formă și de a îndreptă judecata copiilor lor chiar asupra valorii lucrurilor ce-și vor putea propune ca scopuri. În genere formula prin care își poate cineva reprezenta oarecare lucru dorit, este un proverb popular: „Qui vent la fin veut les moyens“. (Kant, *Fondements de la metaphysique des moeurs*).

În *Traité de pédagogie* (Despre educația practică) cuvântul *prudență* are un sens mai restrâns și mai precis. El arată arta de a aplica *la om* iscusința ncastră, adică de a ne servi de oameni pentru propriile noastre scopuri.

2) *Civilizație*. — Acest cuvânt este luat de mai multe ori într'un sens activ. Acesta este o formă de educație, sau mai bine de cultură, care se regulează după gustul schimbător al fiecărui veac.

moralizărei. 1) În adevăr nu e destul ca omul să fie propriu tuturor felurilor de scopuri; mai trebuie încă să știe a-și face o maximă de a nu alege decât scopuri bune, Scopurile bune sunt acele care sunt neapărat aprobate de fiecare și care pot în acelaș timp fi niște scopuri pentru fiecare.

Educația morală este prea mult neglijată. — Despre experiență în materie de educație.

Omul poate fi sau bine dresat, 2) cioplit instruit într'un mod cu totul mecanic, sau poate fi luminat cu adevărat. Se dresază cai, câini și se pot dresă și oamenii.

Nu este destul a dresă pe copii, ei trebuie mai ales să învețe a cugetă 3). Trebuie să a-

1) *Morală, Moralizare, Moralitate.* — Moralizare înseamnă lucrare, și moralitatea stă în a lucra numai după ideea datoriei. Iată, după Kant, criteriul prin care se poate cunoaște că ideea datoriei se poate aplica unei acțiuni: „Lucrează după o așa regulă încât să poți vrea ca ea să fie o lege universală“.

2) *A dresa.* — Kant face să se observe că acest cuvânt vine din englezescul *to dress* (a îmbrăca). A ceasta implică caracterul cu totul exterior al acestui fel de educație.

3) *A cugeta* (a gândi). — A cugetă, pentru Kanto înseamnă a lega particularul de general. A-și cugetă cu adevărat acțiunile, va fi deci a le lega de principiile de la care ele derivă. Se înțelege din aceasta ce înseamnă a lucra ca o ființă cugetătoare, și nu ca o mașină.

vem în vedere principiile din care derivă toate acțiunile. Se vede deci câte lucruri cere o adevărată educație. Dar în educația privată, condiția a patra, care este cea mai importantă, este de obicei destul de neglijată; căci se predă copiilor aceea ce este privit ca esențial, și se lasă predicatorului moralizarea. Cu toate acestea cât de important este de a învăța pe copii să urască viciul, nu numai pentru singurul motiv că D-zeu a oprit aceasta, ci pentru că prin el însuși e de disprețuit! Căci altfel ei se lasă ușor a fi târâți pe căi rele, gândind că aceasta ar putea fi îngăduit dacă n'ar fi oprit de D-zeu și că acesta ar putea prea bine să facă o excepție în favoarea lor. D-zeu, care este ființa cu deosebire sfântă, nu vrea de cât ceea ce e bun: el vrea ca noi să practicăm virtutea pentru ea însăși și nu pentru că o cere el.

Noi trăim într'o epocă de disciplină, de cultură și de civilizație, dar care nu este încă aceea a moralizării. În starea actuală a lucrurilor, se poate spune că fericirea Statelor crește odată cu nefericirea oameni-

lor. Și rămâne încă de știut dacă nu am fi mai fericiți în starea barbară, în care nu se află cultura care există la noi, decât în starea noastră actuală. Căci cum se pot face oamenii mai fericiți, dacă nu sunt făcuți morali și mai înțelepți? Cantitatea răului nu va fi scăzută.

Trebuesc înființate mai întâi școli experimentale înainte de a întemeia școli normale. Educația și instrucția nu trebuie să fie pur mecanice, ci trebuie să se sprijine pe principii. Totuși ele nu trebuie să fie nici o afacere de pur raționament, ci și, în unele cazuri, un mecanism. În Austria mai nu sunt de cât școli normale, stabilite pe un plan în potriva căruia s'au ridicat cu drept cuvânt multe obiecțiuni și căruia i se putea reproșa mai ales că nu este de cât un mecanism orb. Toate celelalte școli trebuiau să se reguleze după acestea, și chiar nu se întrebuintau oameni cari nu fuseseră în aceste școli. Asemenea prescripții arată cât de mult se amestecă guvernul în aceste lucruri, și e cu neputință ca, cu o asemenea constrângere, să se poată ajunge la ceva bun.

De obicei îi închipuie unii că nu este nevoie a se face experiențe în materie de educație, și că numai cu simpla rațiune se poate judecă dacă un lucru va fi bun sau nu. Dar ei se amăgesc mult întru aceasta, și experiența ne învață că încercările noastre au produs adesea efecte cu totul opuse aceloră pe care le așteptam. Se vede deci că experiența, fiind aici necesară, nici o generație de oameni nu poate croi un plan complet de educație. Singura școală experimentală care a început oarecum a deschide calea a fost *Institutul din Dessau*.¹⁾ Cu toate defectele numeroase ce i s'ar putea reproșa, care se întâlnesc în toate încercările ce se fac, trebuie să i se acorde acea glorie că nu a încetat de a provoca noi încercări. A fost într'un chip oarecare singura școală în care învățătorii au avut libertatea de a lucra după propriile lor metode și planuri, și unde au fost uniți între dânsii, precum și cu toți învățații Germani.

1) *Dessau*. — Capitala ducatului de Anhalt-Dessau.

Despre cultura negativă și pozitivă. — Despre educația privată și publică. — Cât timp trebuie să dureze educația. — Despre supunere. — Cum să se împace cu libertatea.

Educația cuprinde *îngrijirile* pe care le cere copilăria și *cultura*. Aceasta este, 1° *negativă*: ea este atunci disciplina, care se mărginește a împiedică greșelile, 2° *pozitivă*: adică instrucția și direcția¹⁾, și din acest punct de vedere ea merită numele de cultură. Direcțiunea este aceea ce servește de călăuză în practica lucrului pe care vrea cineva să-l învețe. De aici deosebirea între preceptor, care e numai un profesor, și guvernor, care este un director²⁾. Cel întâiu dă numai educația școlii; al doilea pe aceea a vieții.

1) *Direcțiune, Director*. — Kant spune el însuși că „este ceea ce servește drept călăuză în practica lucrurilor pe care vrea cineva să le învețe”. Ea se raportează la *prudență*, pe când instrucția se raportează la știință sau la iscusință (Vezi acest cuvânt). Intre direcție și instrucție este aceeaș antiteză ca și între practică și teorie. În zilele noastre cuvântul *director* este luat în sensul de director de conștiință. Sensul lui Kant este mai larg.

2) *Guvernor*. — *Guvernorul* crește, pe când *preceptorul* instruește. El este adevăratul educator. (Vezi cuvântul *Director*).

Prima epocă la elev este aceea în care el trebuie să arăte supunere și o ascultare pasivă, a doua este aceea în care este lăsat să facă uz de reflecția și libertatea sa, dar cu condiție să le supună unor legi. În cea dintâi este constrângere mecanică; în a doua, constrângere morală.

Educația este sau *privată* sau *publică*. Cea din urmă nu se rapoartă decât la învățământ, și acesta poate rămâne totdeauna public. Practica preceptelor este lăsată celei dintâi. O educație publică completă este aceea care întrunește următoarele lucruri: instrucția și cultura morală. Scopul ei este de a provoca o bună educație privată. O școală în care se practică aceasta, se numește un institut de educație. Nu pot să fie multe institute de acest fel, și ele nu ar putea primi un număr mare de elevi; căci sunt foarte costisitoare și numai înființarea lor cere mulți bani. Cu aceste institute este ca și cu arsenalele și spitalele. Clădirile, pe care le cer, și leafa directorilor, a supraveghetorilor și a slugilor, iau jumătate din banii destinați acestei întrebuințări, și e dovedit că, dacă acești bani ar fi

dați săracilor în casele lor, ei ar fi mai bine căutați. E greu și de obținut dela cei bogați să-și trimită copiii în aceste institute.

Scopul acestor institute publice este perfecționarea educației casnice. Dacă părinții, sau cei ce le vin în ajutor în educația copiilor lor, ar fi primit ei înșiși o educație bună, cheltuiala acestor institute ar putea să nu mai fie necesară. Acolo trebuie făcute încercări și formați oameni și de acolo va putea eși după aceea o bună educație casnică.

Educația privată este dată sau de părinți înșiși, sau,—când din întâmplare aceștia nu au timpul, capacitatea sau gustul,—de către alte persoane care le servesc ca ajutoare în schimbul unei retribuții. Dar această educație dată astfel de niște ajutoare, prezintă inconvenientul foarte grav că autoritatea se află împărțită între părinți și învățători. Copilul trebuie să se poarte după preceptele învățătorilor săi și trebuie să mai urmeze și capriciile părinților săi. Intr'o educație de acest fel, este nevoie ca părinții să-și dea toată autoritatea lor învățătorilor.

Dar până la ce punct educația privată este ea de preferat educației publice, sau a doua celei dintâi? În genere educația publică pare mai avantajoasă decât educația casnică, nu numai în privința iscusinței, ci și în privința adevăratului caracter¹⁾

1) *Character*. — Kant definește caracterul: „Un mod de a fi consecvent, stabilit pe niște maxime nestrămutate”. (*Critique de la Raison pratique, Methodologie*).

„A avea caracter în mod absolut, înseamnă a posedă acea proprietate a voinței prin care omul se atașează de niște principii practice pe care și le-a stabilit în mod nestrămutat din propria sa minte. Deși uneori aceste principii pot fi false și vicioase, cu toate acestea dispoziția voinței de a lucra în genere după niște principii fixe (și fără a sări când ici, când colo, ca muștele), este ceva vrednic de stimă și care merită cu atât mai mult admirația cu cât se întâlnește mai rar.

„Nu este vorba aici de ceea ce face natura din om, ci de ceea ce omul face din el însuși; ceea ce este opera naturii este efectul temperamentului (și omul este atunci în mare parte pasiv); dar omul nu are caracter de cât în ceea ce face el însuși.

.....

„Deci cu dreptate principiile care privesc carac-

al unui cetățean. Educația casnică, de parte de a îndrepta defectele familiei, le sporește.

Cât timp trebuie să dureze educ. a ? Până

terul sînt înfățișate într'un mod negativ. Ele sînt următoarele :

a) A nu greși contra adevărului cu nepăsare ; a fi prin urmare măsurat la vorbă, pentru a nu îndurâ rușinea unei contraziceri.

b) A nu fi prefăcut ; adică a părea în față însuflețit de sentimente bune și, pe de altă parte, a se arăta răuvoitor.

c) A nu-și călca făgăduelile (permise) ; ceea ce implică până și necesitatea de a cinsti o *amintire* a unei prietenii astăzi ruptă, și a nu abuză de încrederea și de deschiderea inimei altora către noi.

d) A nu legă intimitate cu niște oameni care cugetă rău, și, amintindu-ne de *noscitur ex socio* etc. (1) să nu avem cu dînșii decât legături de a-faceri.

e) A nu se îngriji de judecata superficială și rău voitoare a altora ; ar fi și o slăbiciune de a-i imită. În plus, teama de a nu fi la modă, care este un lucru trecător și schimbător, trebuie să fie moderată ; și dacă moda a luat o mare înrăuire, ea nu trebuie să-și exercite cel puțin domnia asupra moralității". (*Anthropologie*, partea a doua).

(1) Proverb analog cu al nostru : „Spune-mi cu cine te aduni“....

la epoca în care natura însăși a vroit ca omul să se conducă singur, până când se dezvoltă într'însul instinctul sexului, până când poate el însuși să devie tată și să fie la rândul său însărcinat a face o educație, adică cam până la șescesprezece ani. După această epocă, se mai poate încă alerga după ajutorul unor învățători cari să continue a-l cultivă și a-l supune unei discipline secrete, dar nu mai este a i se da o educație regulată.

Supunerea elevului este sau *pozitivă*, — în sensul că el trebuie să facă ceea ce-i este prescris, fiind-că nu poate judeca prin el însuși și fiind-că există încă într'însul facultatea de imitație; — sau *negativă*, în sensul că el trebuie să facă ceea ce dorește alții, dacă vrea ca la rândul lor aceștia să facă ceva pentru a-i plăcea. În primul caz el este expus a fi pedepsit; în al doilea a nu obține ceea ce dorește; deși poate cugeta deja, el se află sub atârănarea plăcerii sale.

Una din cele mai mari probleme ale educației este de a împăcă sub o constrân-

gere legitimă supunerea cu facultatea de a se servi de libertatea sa. Căci constrângerea este necesară. Dar cum să fie cultivată libertatea prin constrângere? Trebuie să-mi deprind elevul a îngădui ca libertatea sa să fie supusă unei constrângeri, și în același timp să-l învăț ca el însuși să facă un uz bun de dânsa. Fără aceasta nu ar fi într'insul de cât pur mecanism; omul lipsit de educație nu știe să se servească de libertatea sa. E trebuitor ca el să simtă de timpuriu împotrivirea neevitabilă a societății, pentru ca să învețe cât e de greu să-și poarte singur de grijă, să îndure lipsa și să dobândească ce-i trebuie ca să fie neatârnat.

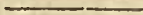
Trebuie observate aici următoarele regule:

- 1) Copilul să fie lăsat liber chiar din prima sa copilărie și în toate momentele (afară de împrejurările când își poate vătăma lui însuși, cum este de pildă când pune mâna pe un instrument tăios), dar cu condiție să nu pună el singur piedică libertății altuia, cum este de pildă când țipă, sau când veselia sa se manifestă într-

un mod prea zgomotos, incomodând pe ceilalți. 2) Trebuie să-i arătăm că nu-și poate ajunge scopurile de cât cu condiția de a lăsa pe ceilalți să le ajungă și ei pe ale lor, de pildă: nu se va face nimic plăcut pentru dânsul dacă și el nu face ceea ce se dorește, că trebuie să se instruiască, etc. 3) Trebuie să-i dovedim că constrângerea ce i se impune are ca scop a-l învăța să facă uz de propria sa libertate, că-l cultivăm ca să poată fi liber o dată, adică să se lipsească de ajutorul altuia. Acest din urmă punct este acela care lovește mai târziu spiritul copiilor: ei nu fac de cât foarte târziu această reflecție, că vor avea, de pildă, odată a se ocupa ei singuri de întreținerea lor. Ei gândesc că le va fi întotdeauna ca în casa părinților, unde li se dă mâncare și băutură fără ca ei să aibă a se ocupa de aceasta. Deci, fără a avea această idee, copiii, mai cu seamă fiii de prinți, rămân toată viața lor copii, ca și locuitorii din Otahiti. Aici negreșit educația publică are cele mai mari avantaje: ea ne învață a cunoaște măsura puterilor

noastre și hotarele ce ne impune dreptul altuia. Aici nu ne bucurăm de nici un privilegiu, căci pretutindeni se simte împotrivirea, și nu ne deosebim de cât prin meritul nostru. Această educație este cea mai bună icoană a vieții de cetățean.

.
.

Tratat.

Deosebirea dintre educația fizică și educația practică;
despre diferitele forme de cultură.

Pedagogia sau știința educației este sau *fizică*¹⁾, sau *practică*²⁾. Educația *fizică* este aceea pe care omul o împărtășește cu animalele, adică îngrijirile pe cari le cere. Educația *practică* sau *morală* este aceea

1) *Fizic.* — Acest cuvânt care vine dela grecescul $\varphi\upsilon\tau\iota\varsigma$ (natură), are la Kant un sens etimologic. *Educațiunea fizică* se rapoartă la natură, adică la corp și la inteligență, dar nu la moralitate, care trebuie să se adauge la natură.

2) *Practic.* — Se numește practic ceea ce se rapoartă la libertate. „Educația practică nu se rapoartă numai la ceea ce numim astăzi *simțul practic*. Ea cuprinde: 1) iscusința; 2) prudența; 3) moralitatea (*Tratat de pedagogie*, Despre educație practică). Ea este mai ales educația morală.

a cărei cultură omul are nevoie să o primească pentru a putea trăi sau a fi liber. (Se numește *practic* tot ce are legătură cu libertatea). Ea este educația personalității, educația unei ființe libere, care-și poate purta de grijă și-și poate ține locul în societate, dar care este capabilă și de a avea prin ea însăși o valoare interioară.

Potrivit cu aceasta, educația se compune :
1) din cultura *scolastică*¹⁾ și *mecanică*, care se rapoartă la iscusință : ea este atunci didactică²⁾ (aceasta este opera profesorului);

1) *Scolastic*. — Cultura scolastică (de la latinescul *schola*) nu este altă decât instrucțiunea.

2) *Didactic*. Prin cultură didactică Kant înțelege învățământul. De aceea această cultură, zice el, este opera profesorului și întru aceasta ea se deosebește de cultura *pragmatică* care se rapoartă la *prudență* și care este opera guvernorului (vezi cuvântul *Prudență*). Cultura didactică ea însăși se poate da în diferite chipuri. Sau profesorul vorbește înaintea elevilor cari se mulțumesc a-l asculta, sau el îi întrebă pentru a-i face să descopere sau să examineze ceea ce vrea el să-i învețe.

2) din cultura *pragmatică*, ¹⁾ care se rapoartă la *prudență* (aceasta este sarcina guvernorului); 3) din cultura *morală*, care se rapoartă la moralitate.

Omul are nevoie de cultură *scolastică* sau de instrucțiune pentru a fi capabil de a-și atinge toate scopurile. Ea îi dă o valoare ca individ. Cultura *prudenței* îl pregătește pentru starea de cetățean, căci îi dă o valoare publică. El învață astfel tot atât de bine a duce societatea civilă la scopurile sale ca și a se conforma ei. Cultura *morală* în sfârșit îi dă o valoare care privește specia omenească întreagă.

Cultura *scolastică* este cea mai veche. În adevăr, *prudența* presupune în totdeauna

1) *Pragmatic*. Cultura *pragmatică* se rapoartă la *prudență*, în sensul cel mai restrâns al acestui cuvânt, adică la arta de a ne servi de oameni pentru propriile noastre scopuri. Un pasaj din *Anthropologie* (partea doua), lămurește sensul acestui cuvânt. „Dintre toate ființele viețuitoare cari *locuiesc pământul*, omul este capabil de a cârmui lucrurile prin niște dispozițiuni *tehnice...*, de a cârmui pe ceilalți oameni prin niște dispozițiuni *pragmatice* care consistă în a trage folos de la ceilalți oameni pentru propriile sale scopuri, și de a lucra asupra sa însuși prin niște dispozițiuni *morale*.

iscusința. Prudența este talentul de a-și întrebuința bine iscusința. Cultura morală întru cât se sprijină pe principii, pe cari omul singur trebuie să le zăriască, este cea din urmă; dar întru cât se sprijină numai pe bunul simț, ea trebuie practică delă început, chiar în educația fizică, căci altfel multe defecte s'ar înrădăcina atât de tare în cât ar face zadarnice toate silințele și toată arta educației. Cât despre iscusință și prudență, timpul trebuie urmat în totul. A se arăta în copilărie iscusit, prudent, răbdător, fără răutate, ca un om, nu prețuește mai mult decât de a păstra în vrâsta matură senzibilitatea unui copil.

A. — Despre educația fizică.

Despre educația fizică propriu zisă.— Despre alăptarea maternă.— Despre temperatura care convine copilului. — Despre feșe. — Despre legănare. — Cum că nu trebuie să ne jucăm cu copiii și nici să le intrăm în voce.— A lăsa pe copii să învețe singuri a umbla, de pildă, și în genere a-și exercita toate puterile lor.— A împedeca nașterea obiceiturilor (deprinderilor).— Nici educație gâlcevitoare, nici multe dezmierdări. — A nu lipsi de mijloace artificiale și pentru educația inteligenței. Despre jocuri. — Despre atitudinea ce convine copilului.

Deși cel ce întreprinde o educație în calitate de guvernor nu ia destul de timpuriu direcția copiilor pentru a le putea da îngrijirile și în ce privește educația lor fizică, are totuși nevoie să știe tot ce este necesar a se face în materie de educație de la început până la sfârșit. Chiar atunci când un guvernor nu are a face de cât cu niște copii mari, se poate întâmpla să vadă născându-se alți copii în familie, și, dacă prin buna lui purtare a meritat să fie confidentul părinților, aceștia îl consultă asupra educației fizice a copiilor lor; adeseori el e singurul învățat al casei. Guvernorul are nevoie deci de cunoștințe și asupra acestui lucru.

Educația fizică nu consistă numai din îngrijirile date, fie de părinți, fie de doici, fie de păzitoare. Hrana pe care natura a destinat-o copilului este laptele mamei sale. E o prejudecată a crede că copilul își sugă oare-cum sentimentele sale împreună cu laptele matern, deși se aude adesea zicându-se: Ai supt aceasta cu laptele mamei tale. Dar e foarte important pentru mamă și pentru copil ca ea însăși să alăpteze. Totuși aici trebuiesc admise excepții, în unele cazuri grele, pricinuite de o stare de boală. Altădată se credeă că cel întâiu lapte pe care îl dă mama după naștere și care seamănă cu zerul, este vătămător copilului. Dar *Rousseau* atrase cel întâiu atenția medicinei asupra chestiunii de a se ști dacă acest dintâiu lapte nu ar fi bun și pentru copil, fiindcă natura nu a făcut nimic în zadar. Și s'a aflat în adevăr că acest lapte alungă cât se poate de bine necurățeniile pe cari le conține trupul noului născut, sau aceea ce medicii numesc meconiu, și că astfel e foarte bun pentru copii.

S'a ridicat chestiunea de a se ști dacă

copiii pot fi hrăniți și cu lapte de animal. Laptele tuturor animalelor erbivore sau cari trăiesc cu vegetale, se închiagă foarte repede (când i se adaogă vreun acid, de pildă acid tartric, sau chiag din stomac de vițel. Deci, când mama sau doica, s'au hrănit mai multe zile numai cu vegetale, laptele lor se închiagă tot atât de bine ca și laptele de vacă, etc.; dar dacă reîncepe a mânca carne câtva timp, el se face din nou tot atât de bun ca mai înainte. De aici s'a dedus că ceea ce conviene mai bine copilului, eră ca mama sau doica să mănânce carne în timpul cât alăptează. Când copiii varsă laptele pe care l'au supt, se vede că el este încheșat. Acidul care se află în stomacul lor trebuie deci să încheșe laptele mai mult încă decât toate celelalte, pentrucă altfel laptele de femei nu ar avea deloc proprietatea de a se încheșă. Cât de contrar nu ar fi deci pentru sănătatea lor de a le da lapte care să se încheșe chiar dela sine! Dar se vede după celelalte națiuni că totul nu atârnă de asta. *Tungușii* 1), de pildă, nu

1) *Tungușii*. — Popor din Rusia Asiatică

mănâncă aproape decât carne, și ei sunt oameni voinici și sănătoși. Dar toate popoarele de acest fel nu trăiesc mult, și oricine poate ridica, fără multă greutate, pe un tânăr zdravăn care la vedere nu ar părea atât de ușor. Suedejii, din potrivă, dar cu deosebire națiunile Indiilor, mai nu mănâncă carne, și totuși oamenii cresc acolo foarte bine. Se pare deci că totul atârnă de sănătatea doicei, și că cea mai bună hrană este aceea cu care îi merge ei mai bine.

Aici se așează chestiunea de a ști ce se va alege pentru a hrăni pe copil când laptele mamei va încetă. De câțva timp s'au încercat tot felul de fierturi, dar nu e bine de dat copilului dela început alimente de acest fel. Trebuie evitat mai cu seamă a i se da lucruri picante, ca vin, mirodenii, sare, etc. De altfel nu e de mirat că copiilor le plac atât de mult aceste lucruri. Pricina este că ele dau senzațiilor lor încă sucite o excitare și o animație care le este plăcută. În Rusia copiii moștenesc negreșit

dela mamele lor, căroră le place a bea rachiu, acelaș fel de gust, și se observă că Rușii sunt sănătoși și voinici. De sigur că acei cari suportă acest regim trebuie să fie de o constituție tare, dar și mulți mor dintre acei ce ar fi putut trăi dacă nu l-ar fi urmat. În adevăr o escitație prematură a nervilor aduce multe turburări. Trebuie chiar a avea grijă să nu se dea copiilor băuturi sau alimente prea calde, căci aceasta îi slăbește.

Afară de aceasta e de observat că copiii nu trebuie îmbrăcați prea călduros, căci sângele lor este prin el însuși mai cald de cât al adulților. Căldura sângelui la copii este de 110° Fahrenheit, și sângele adulților nu are de cât 90°. Copilul se înăbușe într-o atmosferă unde oameni mai în vârstă se simt bine. Locuințele răcoroase fac în genere pe oameni voinici. Chiar pentru adulți nu este bine să se îmbrace prea călduros, să se acopere, să se obișnuiască cu băuturi prea calde. De aceea trebuie de dat copiilor așternuturi răcoroase și vârtoase. Băile reci sunt și ele bune. Nu trebuie în-

trebuințat nici un escitant pentru a provoca pofta de mâncare la copil; trebuie din potrivă ca pofta de mâncare să fie efectul activității și al ocupației. Nu trebuie lăsat ca copiii să capete obiceiuri de acele cari mai târziu devin trebuințe. Chiar în ceea ce este bine, nu-ți întrebuițe arta în a-i face să facă toate din obișnuință.

Popoarele barbare nu cunosc întrebuițarea *feșelor*. Sălbaticii din America, de pildă, sapă pentru copiii lor gropi în pământ și le căptușesc fundul cu praf de copaci bătrâni, pentru ca urina și excrementele să fie absorbite, și pentru ca astfel copiii să poată rămânea uscați, și-i acopăr cu frunze; dar ei lasă pe copii liberi să-și întrebuițeze membrele. Dacă învelim copiii ca pe niște momii, aceasta este numai pentrucă ne este nouă mai îndemână, pentru a fi scutiți de a veghia ca ei să nu se schilodească, și tocmai aceasta se și întâmplă cu întrebuițarea *feșelor*. De altfel *feșele* sînt foarte dureroase chiar pentru copii și îi aruncă într'un fel de desperare împiedicându-i de a se servi de

membrele lor. Atunci credem că cu câteva vorbe le putem potoli țipetele. Dar să învelim astfel pe un om mare și, veți vedeă dacă nu țipă și el și dacă nu cade și el în supărare și disperare.

În genere trebuie să observăm că prima educație trebuie să fie pur negativă, adică să nu trebuie să adăugăm nimic la precauțiunile pe cari le-a luat natura, ci să ne mărginim întru a nu-i distruge opera. Dacă în educație este vreo artă îngăduită, este aceea care are de scop a imputernici pe copii.—Feșile trebuiesc lepădate deci. Dacă totuși vrea cine-va să ia oarecari precauțiuni, ceea ce este mai potrivit este un fel de cutie prevăzută la partea de sus cu niște șireturi. Italienii se servesc de aceasta și o numesc *arcuccio*. Copilul stă tot timpul în această cutie și e lăsat acolo chiar când se alăptează. Prin aceasta se împiedică chiar ca mama, adormind noaptea în timpul alăptării, să-și înăbușe copilul. La noi, mulți copii mor astfel. Această precauțiune este deci preferabilă feșei, căci copiii au astfel mai multă libertate, și îi împiedică de a

se diformă după cum se întâmplă adesea cu feșele.

Un alt obicei în prima educație, este de a *legăna* copiii. Mijlocul cel mai simplu este acel pe care-l întrebuințează unii țărani. Ei atârnă cu frânghii leagănul de niște grinzi, și n'au de cât să împingă: leagănul se leagănă singur. Dar, în genere, leagănatul nu este bun. Chiar la persoanele mari se vede că leagănatul produce amețeli și vărsături. Copiii sunt amețiți astfel pentru ca să nu țipe. Dar țipetele le sunt folositoare. Eșind din sânul mamei unde nu s'au bucurat de loc de aer, ei respiră atunci primul lor aer. Cursul sângelui schimbat astfel, produce într'înșii o senzație dureroasă. Dar cu țipetele lor ei înlesnesc dezvoltarea părților lor interne și a canalelor din trupul lor. Se face un rău serviciu copiilor căutând a-i potoli de îndată ce țipă, de pildă cântându-le ceva, după cum fac de obicei doicile, etc. Aceasta este de ordinar la copil prima sa depravare; căci, atunci când vede că totul se supune la țipetele sale, el le repetă mai des.

Se poate zice cu drept cuvânt că copiii oamenilor de rând sunt mult mai rău crescuți decât ai celor mari; căci oamenii de rând se joacă cu copiii lor ca niște momițe. Ei cântă în fața lor, îi îmbrățișează, îi sărută, dansează cu ei. Ei cred că lucrează în interesul lor atunci când aleargă la ei de îndată ce țipă, jucându-i, etc.; dar în felul acesta copiii țipă și mai des. Când, din potrivă, nu te ocupi de țipetele lor, ei se liniștesc. În adevăr nu este nimeni care să se ostenească în zadar. Dacă îi deprindem să-și vadă toate mofturile satisfăcute, pe urmă va fi prea târziu pentru a le zdrobi voința. Lăsați-i să țipe că se vor obosi singuri de aceasta. Dar dacă te supui tuturor mofturilor lor în prima lor tinerețe, le perzi cu aceasta inima și moravurile.

Copilul, negreșit, nu are încă nici o idee despre moravuri, dar i se strică dispozițiile naturale în senzul că mai în urmă trebuie să-i aplici pedepse aspre pentru a repara răul. Când, mai târziu, vrei să dezveți pe copii de a-și vedea îndată satisfăcute

toate mofturile, ei arată în țipetele lor o furie de care ai crede că nu sunt în stare de cât oamenii mari, și care nu rămâne fără efect de cât pentrucă le lipsesc puterile. Atâta timp cât le este destul să țipe pentru a obține tot ceea ce vreau, ei domnesc ca niște adevărați despoți. Când această dominație încetează, ei sunt firește supărați. Și chiar oamenii mari, când au fost în posesiunea unei mari puteri, nu e oare pentru dânsii dureros să se vedă deodată siliți să se desvețe de ea?

În timpul primelor trei luni ale anului lor dintâi, copiii nu au vederea formată. Au ei senzația luminii, dar nu pot deosebi obiectele unele de altele. Poate cineva să se încredințeze ușor de aceasta arătându-le vre-un obiect strălucitor: ei nu-l urmăresc cu ochii. Împreună cu vederea se dezvoltă și facultatea de a râde și de a plânge. Și, când copilul a ajuns la această stare, el țipă cu reflecție, ori cât de întunecată ar fi această reflecție. El crede totdeauna că cineva vrea să-i facă rău. *Rousseau* observă că, atunci când cineva lovește în

mâna unui copil cam de șase luni, el țipă ca și cum i-ar fi căzut un cărbune aprins pe mână. El îi adaogă în adevăr o idee de ofensă. Părinții vorbesc de obicei mult de a zdrobi voința copiilor lor. Dar nu este nevoie a li se zdrobi voința dacă nu au fost alintați la început. Cea dintâi origină a răului, este de a te face robul voinței lor și de a-i lăsa să creadă că pot obține totul cu tipetele lor. E foarte greu, mai târziu, a repară acest rău, și cu greu isbutești. Poți să faci pe copil să stea liniștit, dar el își rumegă durerea și-și hrănește și mai bine ciuda sa lăuntrică. Astfel îl obișnuiești cu prefacerea și cu emoțiile lăuntrice. De pildă, e foarte ciudat ca niște părinți după ce și-au bătut copiii cu vergi, să pretindă ca aceștia să le sărute mâinile. Ei sunt astfel obișnuiți cu prefacerea și cu falsitatea. Vergile nu sunt un dar atât de frumos pentru care copilul să arate multă recunoștință, și e ușor să-și facă cine-va o idee cu ce inimă sărută el mâna ce i se dă.

Pentru a învăța pe copii să umble, se întrebuințează *cordoane* și *scaune cu roti-*

te. Dar nu e oare ciudat a vreà să învețe cine-va pe un copil să umble? Ca și cum un om n'ar putea să umble fără a fi învățat. Cordoanele sunt mai ales foarte primejdioase. Un scriitor se plângea odinioară că pieptul îi este îngust și atribuiă aceasta cordoanelor; căci, fiindcă copilul apucă și culege tot, el se lasă cu pieptul pe cordoane. Dar fiind-că pieptul încă nu este larg, el se cufundă și păstrează în urmă această formă. Cu toate aceste mijloace, copiii nu învață a umblă cu atâta siguranță ca atunci când învață a umblă singuri. Lucrul cel mai bun este de a-i lăsa să se târască pe jos până când, puțin câte puțin, încep a umblă singuri. Se poate căptuși camera cu cuverturi de lână, ca să nu se loviască și să nu cadă rău.

Se spune de obicei că copiii cad apăsati. Dar, deși se poate uneori să nu cază apăsat, nu e rău să cază câteodată. Ei învață atunci mai bine încă să-și păstreze echilibrul și se silesc a face ca căderea lor să nu fie primejdioasă. Li se pune de o-

biceiu aceea ce se chiamă bureleți¹⁾), care sunt destul de proeminenți pentru ca copilul să nu poată cădeă niciodată cu obrazul în jos. Dar e o educație negativă aceea care consistă în a întrebuiță instrumente artificiale acolo unde copilul le are pe cele naturale. La el instrumentele naturale sunt mâinile, pe cari copilul le ține înainte când cade. Cu cât se întrebuițează mai mult instrumente artificiale, cu atât mai puțin se poate lipsi omul de instrumente mai târziu.

În genere ar fi mai bine a întrebuiță la început mai puține instrumente, și a lăsa mai mult ca copiii să învețe singuri; ar învăța atunci mai sănătos multe lucruri. S'ar putea, de pildă, ca copilul să învețe singur a scrie. Căci unul a putut face aceasta odată, și această descoperire nu este în adevăr așa de grea. Ar fi destul să se spue odată copilului care vrea pâine: Ai putea tu să o închipuiești? El ar desemnă o figură ovală. I s'ar spune atunci că nu

1) Un fel de pălării ce se pun copiilor pentru a-i împedecă să nu-și stâlcească fața când cad. (Nota tr.).

se poate ști dacă a vrut să reprezinte pâine sau o piatră; el s-ar încerca astfel să facă pe B, și în felul acesta și-ar face sie-și propriul său alfabet, pe care în urmă l-ar putea schimba cu alte semne.

Sunt copii cari se nasc cu unele bete-suguri. Atunci nu avem mijloacele de a îndrepta aceste forme vicioase. E dovedit prin cercetările unui mare număr de scriitori învățați că corsetele în asemenea cazuri nu pot fi de nici un ajutor, ci servesc numai a agrava răul, împiedecând circulația sîngelui și a zeturilor, precum și dezvoltarea atît de necesară a părților exterioare și interioare ale corpului. Când copilul stă liber, el tot își exercită trupul, dar un individ care posedă un corset, când îl leapădă este mult mai slab decît cel care n'a purtat niciodată. S'ar face poate un lucru folositor acelor cari nu s'au născut drepti, așezându-le o greutate mai mare în partea unde mușchii lor sunt mai puternici. Dar și aceasta este foarte primejdios, căci care om se poate lăuda că restabilește echilibrul? Cel mai bun lucru

este ca copilul să se exerciteze singur și să stea într'o poziție, chiar dacă ar fi dureroasă, căci întru aceasta mașinile nu ajută la nimic.

Toate aceste aparate artificiale sunt cu atât mai rele cu cât ele merg în potriiva scopului ce și-l propune natura la ființele organizate și cumiști : ea cere să li se lase libertatea de a învăța să se slujească de puterile lor. Tot ce trebuie să facă educația este să împedec pe copii să devie prea moi. Tăria este opusul moliciunii. Riscăm prea mult vrând a deprinde pe copii cu toate. Educația Rușilor merge foarte departe în sensul acesta. De aceea și mor la dâșii un număr mare de copii. Obiceiul este o întrebuintare sau o acțiune care a devenit o trebuință prin deasa repetiție a acestei întrebuintări sau a acestei acțiuni. Copiii nu se deprind cu nimic mai ușor decât cu lucruri picante pe cari trebuie negreșit să evităm a le da, ca, de pildă tutun, rachiu și băuturi calde. În urmă e foarte greu a-i desvătă, și aceasta pricinuește la început oarecari incomodități, pentrucă în-

trebuințarea repetată aduce o schimbare în funcționările trupului nostru.

Cu cât un om are obiceiuri mai multe, cu atât e mai puțin liber și independent. Cu oamenii e ca și cu animalele; ei păstrează mai târziu o oarecare aplicare spre lucrurile cu cari s'au obișnuit de timpuriu. Trebuie deci împedicați copiii de a se deprinde cu ceva, și a nu lăsa să se nască în ei nici un obicei.

Mulți părinți vor să-și deprindă copiii cu toate. Aceasta nu e bine. Căci natura omenească în genere, și în special aceea a diversilor indivizi, nu se împacă cu toate și mulți din copii rămân cu încercările făcute. Vrea cineva, de pildă, ca copiii să poată dormi și să se poată deșteptă la orice oră, sau să mănânce ori când. Dar trebuie, pentru a putea suportă aceasta, un regim special, un regim care să fortifice corpul și care să repare răul ce face acest sistem. De altfel găsim în natură multe exemple de periodicitate. Animalele au și ele timpul lor hotărît pentru somn. Omul ar trebui de asemenea să se deprindă a

dormi la unele ceasuri, ca să nu stingherească trupul în funcțiunile sale. Cât despre celalt lucru, care este ca copiii să poată mânca în ori-ce timp, aici nu se poate cită pilda animalelor. Căci, fiind-că hrana pe care o iau animalele erbivore, de pildă, este puțin hrănitoare, la ele a mânca este o ocupație ordinară. Dar pentru om este foarte folositor să mănânce întotdeauna la ceasuri hotărîte. Unii părinți vor de asemenea ca copiii lor să poată îndură căldurile mari, mirosurile urite, toate zgomotele, etc. Dar aceasta nu este cătuși de puțin trebuitor; totul e să nu capete nici un obicei. Și pentru aceasta e bine să punem copii în situații deosebite.

Un așternut vârtos e mult mai sănătos decât unul moale. În genere o educație aspră servește mult a întări trupul. Prin educație aspră înțeleg numai pe aceea care face ca cineva să nu se deprindă a avea toate comoditățile. Nu lipsesc pilde vrednice de observat pentru întărirea acestei aserțiuni; dar, din nenorocire, ele nu

sunt văzute, sau, pentru a vorbi mai limpede, nu vrea nimeni să le vadă.

În ceea ce privește cultura spiritului, care se prea poate numi într'un mod oarecare și fizică, trebuie mai ales să se observe ca disciplina să nu trateze pe copii ca pe niște robi, și să se facă în așa chip ca copiii să-și simtă totdeauna libertatea, dar așa încât să nu vatăme pe a nimănui; de unde urmează că trebuiesc deprinși a întâmpina și împotrivire. Mulți părinți refuză totul copiilor lor, ca să le exercite astfel răbdarea, și le cer lor mai multă răbdare decât câtă au ei înșiși. Aceasta este crud. Dați copilului ce-i este trebuit, și apoi spuneți-i: «Îți ajunge». Dar este absolut necesar ca aceasta să fie irevocabil. Nu luă de fel în seamă țipetele copiilor, și nu le cedă nici o dată, atunci când ei cred că pot să-ți smulgă ceva prin acest mijloc; dar ceea ce-ți cer prieteneste, dă-le, dacă aceasta le va prii. Se vor obișnui astfel a fi sinceri; și, fiind că nu vor supăra pe nimeni cu țipetele lor, fiecare în schimb va fi bine dispus față de dânsii. Providența pare în

adevăr că a dat copiilor o față răzătoare pentru ca să poată ademeni pe oameni. Nimica nu le face mai rău de cât o disciplină care îi necăjește și îi înjosește pentru a le zdrobi voința.

Li se spune de obicei: „Vai! nu ți-e rușine? Asta nu-i frumos!” etc. Dar asemenea expresii nu ar trebui să se întâlnească în prima educație. Copilul nu are încă nici o noțiune despre rușine și despre cuviință; el nu are a roși, el nu trebuie să roșească, și va deveni și mai sficios. El va fi încurcat în fața celorlalți și lesne se va ascunde când îi va vedea. De aici se naște în el o rezervă rău înțeleasă și o prefacere ne la locul ei. Nu mai îndrăznește să ceară nimic, și totuși ar trebui să poată cere totul; el își ascunde sentimentele și se arată în totdeauna altfel de cum este, pe când ar trebui să poată spune totul cu sinceritate. În loc de a fi totdeauna pe lângă părinții săi, el se aruncă în brațele slugilor celor mai binevoitoare.

Glumele și neconținutele dezmierdări nu sunt mai bune de cât această educație gâl-

cevitoare. Aceasta întărește pe copil în voințele sale, îl face fals, și, descoperindu-i slăbiciunea părinților săi, îl face să piardă respectul ce le datorește. Dar, dacă a crescut în așa fel în cât nu poate obține nimic prin țipete, el va fi liber fără a fi obraznic și modest fără a fi sfios. Un obraznic nu poate fi suferit. Unii oameni au o figură obraznică în cât te aștepți totdeauna la vreo obrăznicie ; în schimb sunt alții pe cari privindu-i îi judeci incapabili de a spune o obrăznicie cuiva. Te poți arăta totdeauna sincer numai să arăți și o oarecare bunătate. Se zice adesea de cei mari că au un aer cu totul regal : Dar aceasta nu este decât o oarecare privire obraznică, cu care s'au obișnuit din tinerețe, pentrucă nimeni nu li s'a împotrivit niciodată.

Toate acestea fac parte, firește, din cultura negativă. În adevăr, multe din slăbiciunile omului nu provin din faptul că nu a fost învățat nimic, ci din pricină că i s'au comunicat impresii false. Astfel de pildă, doicile sperie pe copii cu pain-

jenii, cu broaștele râioase, etc. Copiii ar putea căuta negreșit să prindă painjenii, după cum prind și alte lucruri. Dar, fiindcă doicile își arată pe față spaima, cum zărește un paianjen, ace astă spaimă se comunică și copilului prin o simpatie oarecare. Mulți o păstrează toată viața și rămân întru aceasta totdeauna copii. Căci painjenii sunt negreșit primejdioși pentru muște, și mușcătura lor e veninoasă pentru dânsele, dar omul nu are a se teme de dânșii. Cât despre broasca râioasă, aceasta e un animal tot atât de inofensiv ca și o frumoasă broască verde sau ori care alt animal.

Partea pozitivă a educației fizice este *cultura*. Prin aceasta se deosibește omul de animal. Ea constă mai ales în exercițiul facultăților spiritului său. De aceea părinții trebuie să procure copiilor lor ocazii favorabile. Cea dintâi și cea mai principală regulă aici este de a se lipsi, pe cât se poate, de ori ce instrument. Așa se lipsește cineva mai întâi de cordoane și de scaune cu roțițe, și copilul se lasă să se târască pe

jos, până când învață singur a umblă, căci astfel va umblă și mai bine. Instrumentele în adevăr dăruie îndemânarea naturală. Așa ne servim cu o frînghie pentru a măsura o întindere oarecare, dar putem tot așa de bine izbuti la aceasta numai cu vederea; ne servim de ceasornic pentru a determina timpul, dar ar fi de ajuns să cercetăm poziția soarelui; pentru a cunoaște în ce regiune este așezată o pădure ne servim cu compasul, dar putem afla aceasta prin poziția soarelui în timpul zilei și a stelelor noaptea. Să adăogăm chiar că, în loc de a ne servi de o luntre pentru a umblă pe apă, putem înnotă. Vestitul Franklin¹⁾ se miră că nu toți oamenii învață un lucru atât de plăcut și folositor. El arată și

¹⁾ *Franklin* (Benjamin) 1706—1790. — Om politic al Statelor-Unite, care luă o mare parte la Declarația independenței și avu cinstea să-și reprezinte țara în Franța.—Fizician învățat care a recunoscut identitatea trăsnetului și a fluidului electric și a inventat paratrăsnetul.—Moralist cu un adânc simț practic și autor al unui mare număr de serieri populare printre cari *La Science du Bonhomme Richard*.

un mijloc ușor de a învăța singur a înotă. Dă drumul unui ou într'un râu în care, stând în picioare pe fund, să-ți fie cel puțin capul afară din apă. Caută atunci să-l apuci. Plecându-te, faci să ți se ridice picioarele în sus, și, pentru ca apa să nu-ți intre în gură, dai capul pe spate, și ai tocmai poziția trebuitoare pentru a înotă. Nu mai ai atunci de cât a întrebuința mâinile, și înoți. Esențialul este de a cultivă îndemânarea naturală. Adeseori o simplă indicație este de ajuns: adeseori copilul singur este destul de inventiv și își făurește singur instrumente.

Ceea ce trebuie observat în educația fizică, prin urmare în cea care privește corpul, aceea se rapoartă fie la întrebuințarea mișcării voluntare, fie la aceea a organelor simțurilor. Ceea ce importă în primul caz este ca în totdeauna copilul să se ajute singur. Pentru aceasta el are nevoie de putere, de îndemânare, de iuțeală, de siguranță. Trebuie de pildă să putem trece prin trecători înguste, să ne urcăm pe înălțimi abrupte, de unde se vede prăpastia

înaintea noastră, să umblăm pe o podea care se clatină. Când un om nu poate face aceste lucruri, el nu este tot ceea ce trebuie să fie. De când *Philanthropinon*-ul*) din Dessau a dat pilda, s'au făcut multe încercări de acest fel asupra copiilor în celelalte institute. E mirat cineva când citește cum Elvețienii se deprind din copilărie a se urcă pe munți și cât de sprinteni sunt, cu câtă siguranță străbat prin trecătorile cele mai înguste și sar peste prăpăstii, după ce au văzut dintr'o privire că vor izbuti. Dar cea mai mare parte din oameni se tem de o închipuită cădere : și această teamă le realizează oarecum membrele, în așa chip, în cât pentru dânșii ar fi o adevărată primejdie de a încercă așa ceva. Această frică crește de obicei cu vârsta, și se găsește mai ales la oamenii care lucrează mult cu creerul.

Asemenea încercări asupra unor copii nu sunt în realitate prea primejdioase. Căci

*) *Philanthropinon* — Școală model și care urmărește un scop *filantropic*, întemeiată la Dessau de Bassedow.

ei sunt, relativ cu puterile lor, mult mai ușori, și nu cad cu atâta greutate. Afară de aceasta, la dânsii oasele nu sunt atât de țapene, nici așa de fragile după cum ajung la bătrânețe. Copiii își încearcă singuri puterile. Ii vezi adesea, de pildă, cățărându-se, chiar când nu au o țintă hotărâtă. Alergarea este o mișcare folositoare și care împuternicește corpul. A sări, a ridică, a trage, a aruncă, a asvârli spre o țintă, a alergă, și toate exercițiile de felul acesta, sunt minunate. Dansul regulat pare că convine mai puțin copiilor propriu ziși.

Exercițiul care stă în a aruncă departe și a atinge o țintă are ca efect și de a exercită simțurile, în special vederea. Jocul cu mingea este unul din cele mai bune jocuri pentru copii, pentru că e însoțit de o alergare folositoare. În genere, cele mai bune jocuri sunt acelea cari, afară de îndemânare, pe care o dezvoltă, mai sunt și exerciții pentru simțuri, de pildă acelea cari exercitează vederea de a judecă exact distanța, mărimea și proporția, a află poziția locurilor după regiuni, lucru în care soa-

rele trebuie să ne ajute, etc. Acestea sunt exerciții bune. De asemenea imaginația locală, vreau să zic îndemânarea de a reprezenta toate în locurile care în adevăr au fost văzute, este un lucru foarte de folos; ea ne dă de pildă mulțumirea de a ne regăsi din nou într'o pădure, prin observarea copacilor pe lângă cari am mai trecut. Tot astfel este și cu memoria locală (memoria localis), cu ajutorul căreia știm nu numai în care cărți am citit un lucru, dar chiar în care loc al acestei cărți. Astfel muzicantul își are pipăitul în minte, pentru ca să nu aibă nevoie a-l căuta. E de asemenea foarte folositor de a cultivă urechea copiilor și a-i învăța astfel a deosebi dacă un lucru este aproape sau departe și în care parte este.

Jocul de-a baba oarba al copiilor eră cunoscut încă la Greci; ei îl numiau *μυίγδα παί-δειν*. În genere, jocurile copiilor sunt foarte universale. Acelea cari se întrebuintează în Germania sunt întrebuintate și în Anglia, în Franța, etc. Ele își au principiul într'o oarecare înclinare a copiilor; baba

oarba, de pildă, se joacă în dorința de a ști cum ar putea ei să se ajute, când ar fi lipsiți de vreunul din simțuri. Titirezul este un joc particular; totuși aceste feluri de jocuri copilărești procură oamenilor materie de cugetări ulterioare și sunt câteodată ocaziuni de descoperiri importante. Astfel Segner¹⁾ a scris o disertație asupra titirezului, și titirezul a procurat unui căpitan de corabie englez ocaziunea de a inventa o oglindă cu ajutorul căreia se poate măsura pe o corabie înălțimea stelelor.

Copiilor le plac instrumentele zgomotoase, de pildă, trâmbițe mici, tobe mici, etc. Dar instrumentele nu au nici o valoare, căci îi fac plictisitori. Ar fi mai bine totuși dacă s'ar învăța să taie singuri o trestie, în care să poată sufla.

Scrânciobul este și el o mișcare bună; chiar adulții se pot servi de dânsul pentru sănătatea lor; numai că copii trebuie

¹⁾ Segner (Jean-André de), 1704—1777.—Naturalist și matematician german, el a fost succesiv profesor la Iena și la Goetingen.

supraveghiați, pentru că mișcarea poate fi prea iute. Zmeul este de asemenea un joc inofensiv. El cultivă îndemânarea, căci ridicarea zmeului atârnă de o poziție care care față de vânt.

În interesul acestor jocuri, copilul se lipsește de alte trebuințe și învață astfel pe nesimțite a-și impune alte privațiuni și din cele mai grave. În plus el se deprinde astfel cu o ocupație continuă, dar jocurile sale nu trebuie nici să fie curate jocuri; ele trebuie să aibă un scop. În adevăr, cu cât corpul său se imputernicește și se întărește în chipul acesta, cu atât el se pune la adăpostul urmărilor dezastruoase ale molișciunii. De aceea gimnastica trebuie să se mărginească a călăuzi natura; ea nu trebuie să caute ajutoare silite. Disciplina este aceea care trebuie să aibă întâietate, și nu instrucția. Nu trebuie uitat nici că formăm pe copii pentru societate, atunci când le cultivăm corpul. *Rousseau* zice: „Nu veți izbuti niciodată a face înțelepți, dacă nu faceți mai întâi ștrengari.” Mai curând faci

dintr'un copil deștept un om de treabă, de cât dintr'un obraznic un băiat discret. Copilul nu trebuie să fie supărător în societate, dar nici nu trebuie să se amestece în toate. El trebuie să se arate prietenos cu cei cari îl chiamă, fără a fi supărător; sincer, fără a fi obraznic. Mijlocul de a-l aduce la această țintă, este de a nu strică nimic, a nu-i da idei de bunăcuviință care nu l-ar face decât sfios și sălbatec, sau care, pe de altă parte, i-ar da ideea de a-și da importanță. Nimic nu este mai ridicul pentru un copil de cât o prudență de om bătrân sau o proastă presumpție. În acest din urmă caz, datoria noastră este de a arăta cu atât mai mult copilului toate defectele sale, dar având și grija de a nu-l prea face să simtă dominația noastră, pentru ca să se formeze prin el însuși, ca un om care trebuie să trăiască în societate; căci, dacă lumea este destul de mare pentru dânsul, trebuie să fie și el mare pentru ceilalți.

*Toby în Tristram Shandy**), zice unei muște care-l supăraseră mult și pe care o lasă să scape pe fereastră: „Du-te, animal răntăcios, lumea e destul de mare pentru mine și pentru tine.“ Fiecare ar putea lua aceste cuvinte drept deviză. Noi nu trebuie să ne cădem silă unii altora, lumea este destul de mare pentru noi toți.

Cultura liberă și cultura școlară.—Despre muncă.—
Despre ierarchia facultăților în educație.—Cultura memoriei.— A se uni în instrucție știința și puterea.— Despre gramatică.

Ajungem acum la cultura sufletului, care se poate numi într-o câțiva și cultura fizică. Trebuie bine deosebite natura și libertatea. A da legi libertății este cu totul altceva decât a cultiva natura. Natura corpului și aceea a sufletului se împacă într-o atâta că, cultivându-le, trebuie să le împedim de a se strică, și că arta adaogă ceva unuia ca și celuilalt.

**Tristram Shandy*.—Viața și operele lui *Tristram Shandy* (în 9 vol.) de Sterne (Laurence) 1713—1768.

Intr'un sens oare-care, putem numi, deci fizică, cultura sufletului, tot așa ca și pe aceea a corpului.

Această cultură fizică a sufletului se deosebește de cultura morală întrucât se rapoartă la natură, pe când cealaltă se rapoartă la libertate. Un om poate fi fizicește foarte cultivat: și poate avea spiritul foarte împodobit, dar să fie lipsit de cultură morală și să fie un om răutăcios.

Trebue de deosebit cultura *fizică* de cultura *practică*, care este *pragmatică* sau morală. Aceasta din urmă are mai curând ținta de a *moraliza* pe om decât a-l *cultiva*.

Vom împărți cultura *fizică* a spiritului în *liberă* și *școlară*. Cultura *liberă* nu este întru cât-va decât un joc, pe când cultura școlară este o afacere serioasă. Cea dintâi este aceea care are loc în mod natural la elev; în a doua, el poate fi considerat ca supus unei constrângeri. Te poți ocupa jucându-te, aceasta se numește a-și ocupa timpul liber; dar te mai poți ocupa și si-

lit, și aceasta se numește a munci. Cultura școlară va fi deci o muncă pentru copil, și cultura liberă un joc.

S'au schițat diferite planuri de educație pentru a se căută, ceea ce este foarte laudabil, care este cea mai bună metodă de educație. S'a imaginat, între altele, să se lase pe copii să învețe toate, ca într'un joc. *Lichtenberg*, ¹⁾ într'un număr din *Magasin de Goettingue*²⁾ își bate joc de cei ce vor să caute a face pe copii să facă toate sub formă de jocuri. pe când ar trebui deprinși foarte de timpuriu cu ocupații serioase, fiindcă vor trebui într'o zi să intre în viața serioasă. Aceasta produce un efect foarte rău. Copilul trebuie să se joace, trebuie să-și aibă ceasurile de recreație, dar trebuie să învețe a munci. E bine negreșit a i se exercită îndemânarea, ca și a-i cultivă spiritul, dar aceste două feluri de

¹⁾ *Lichtenberg* (G.-Christ.) 1742—1799. — Profesor de fizică la Goettingen și scriitor satiric.

²⁾ *Goettingue*.—Oraș din regatul Hanovra. Universitate vestită, întemeiată la 1735 de George al II-lea, și numită *Georgia Augusta*.

cultură trebuie să aibă ceasurile lor deosebite. E însă o nenorocire destul de mare pentru om de a fi atât de aplecat spre lene. Cu cât s'a dat mai mult acestei înclinări, cu atât îi este în urmă mai greu să se hotărască a munci.

În muncă ocupația nu este plăcută prin ea însăși, ci ne apucăm de dânsa având altceva în vedere. Ocupația jocului este plăcută în sine, fără a fi nevoie să-ți propui o țintă. De voim să ne plimbăm, plimbarea însăși este ținta, și de aceea cu cât drumul e mai lung, cu atât ea ne este mai plăcută. Dar dacă vrem să ne ducem undeva, înseamnă că societatea care se află acolo, sau orice alt lucru, este ținta drumului nostru, și atunci alegem bueros drumul cel mai scurt. Cele de mai sus se aplică jocului de cărți. În adevăr este ciudat a vedeà cum niște oameni cumiști sunt capabili să șadă și să amestece cărțile ceasuri întregi. Aceasta ne arată că oamenii nu încetează atât de ușor de a fi copii. Căci cu ce este mai superior acest joc jocului cu mingea al copiilor ? E drept

că persoanele mari nu umblă călare pe bețe, dar nu-i mai puțin adevărat că au alți cai.

Este de cea mai mare importanță de a învăța pe copii să munciască. Omul este singurul animal hărăzit muncii. La început îi trebuie multă pregătire pentru a ajunge să se bucure de ceea ce-i este trebuitor pentru conservarea sa. Chestiunea de a se ști dacă Cerul nu s'ar fi arătat mult mai binevoitor către noi, oferindu-ne toate lucrurile gata pregătite, așa încât să nu mai avem nevoie să muncim, această chestiune trebuie negreșit rezolvită în mod negativ, căci omului îi trebuiesc ocupații, chiar de acele cari presupun o oare-care constrângere. Tot atât de fals este a-și închipui că, dacă Adam și Eva ar fi rămas în raiu, nu ar fi făcut alta decât să șează împreună, să cânte cântece pastorale și să priviască frumusețea naturii. Trândăvia i-ar fi chinuit tot așa ca pe ceilalți oameni.

Trebue ca omul să fie ocupat în așa chip încât, plin de scopul (ținta) pe care îl are înaintea ochilor, să nu se simtă el

însuși și cel mai bun repaus pentru dânsul este acel care urmează muncii. Trebuie deci deprinși copiii să munciască. Și unde mai bine decât la școală se poate cultivă înclinarea către muncă? Școala este o cultură silită. A-l deprinde să priască totul ca un joc, înseamnă a face copilului un foarte rău serviciu. Trebuie fără îndoială, să-și aibă orele de recreație, dar trebuie să-și aibă și ceasurile de muncă. Dacă la început nu vede folosul acestei constrângerii, îl va recunoaște mai târziu. Ar fi, în genere, a se da copiilor obiceiuri de curiozitate indiscretă, vrând mereu să răspundem la toate întrebările lor: Pentru ce aceasta? La ce bun? Educația trebuie să fie silită, dar aceasta nu înseamnă că ea trebuie să trateze pe copii ca pe niște robi.

În ceea ce privește libera cultură a facultăților spiritului, trebuie de observat ca ea să continue mereu. Ea trebuie să aibă cu deosebire în vedere facultățile superioare. Se vor cultivă în acelaș timp și cele inferioare, dar numai în vederea celor supe-

rioare, spiritul, de pildă, în vederea inteligenței. Regula principală de urmat aici, e de a nu cultivă în mod izolat nici o facultate pentru ea însăși, ci de a cultivă pe fiecare în vederea celorlalte, de pildă imaginația în folosul inteligenței.

Facultățile inferioare n'au prin ele însăși nici o valoare. Ce este, de pildă, un om care are multă memorie, dar puțină judecată¹⁾? El nu e decât un lexic viu. Acest fel de vite din Parnas²⁾ sunt de altfel foarte folositoare; căci dacă ele însăși nu pot produce nimic cuminte, ele aduc materiile cu cari alții pot face ceva bun. — Spiritul nu face decât prostii, când nu e însoțit de judecată. Priceperea³⁾ este cu-

1) *Judecată*. — A judecă, pentru Kant, înseamnă a subsuma, adică a face să treacă un obiect sub un concept. „Aceasta este o carte“. Eu subsumez obiectul, pe care îl arăt prin „aceasta“, sub conceptul „carte“. — Judecata arată întrebuintarea ce trebuie de făcut cu priceperea, adică a conceptelor sau a generalului.

2) *Parnas*. — Munți din Grecia, unde Fabula spune că era reședința lui Apollon și a Muzelor.

3) *Priceperea*. — „Priceperea este cunoștința generalului“. (Tratat de Pedagogie).

noștința generalului. Imaginația¹⁾ este aplicarea generalului la particular. Rațiunea²⁾ este facultatea de a vedea legătura generalului cu particularul. Această cultură liberă își urmează cursul ei cu începere din copilărie până în momentul când încetează pentru tânăr orice fel de educație. Când, de pildă, un tânăr vorbește de o regulă generală, îi poți face să citeze cazuri luate din istorie sau din Fabulă, în care ea este deghizată, pasagii din poezi, în care ea este exprimată, și să-i dai astfel prilejul de a-și exercita spiritul, memoria, etc.

*Maxima tantum scimus quantum memoria tenemus*³⁾, își are negreșit adevărul,

1) *Imaginație*.—Acest cuvânt este luat de Kant într'un sens particular și precis: „Imaginația este aplicarea generalului la particular.“ (Tratat de Pedagogie).

2) *Rațiune*.—„Rațiunea este facultatea de a vedea legătura generalului cu particularul“. (Tratat de Pedagogie).

Se știe că Kant deosebește *rațiunea speculativă* și *rațiunea practică*. Rațiunea speculativă este rațiunea în legătura sa cu facultatea de a cunoaște. Rațiunea practică este rațiunea în legătura sa cu voința.

3) „Știința noastră se măsoară după memoria noastră“.

și de aceea cultura memoriei este foarte necesară. Lucrurile sunt astfel făcute în cât priceperea urmează mai întâi impresiunile simțitoare și pe cari memoria trebuie să le păstreze. Așa se întâmplă, de pildă cu limbile. Le poate cineva învăța urmând metoda formală¹⁾, sau prin conversație, și această din urmă metodă este cea mai bună în ceea ce privește limbile vii. Studiul cuvintelor este de sigur trebuitor, dar copiii le învață mult mai bine atunci când le întâlnesc într'un autor pe care-l citesc. Trebuie ca tineretul să-și aibă munca sa fixă și hotărîtă. Tot asemenea se învață mai cu seamă geografia prin mijlocul unui oare-care mecanism. Memoriei îi place cu

1) *Formal*.—Acest cuvânt joacă un mare rol în filosofia Kantiană care pretutindeni opune *forma—materiei*. Dar e luat într'un sens cu totul special în două pasagii ale *Tratatului de Pedagogie*. În pasagiul în care, în ce privește limbile, Kant scrie ceea ce D-l Barni a tradus astfel: „Ele pot fi învățate urmând o metodă formală,“ această metodă formală ar consista în a învăța limbile în mod artificial și prin reguli.

Intr'un alt pasagiu, Kant numește *dorinți formale* pe acele cari nu se rapoartă la un obiect *material*. Așa e dorința de libertate, dorința de putere, etc.

deosebire acest mecanism, și într'o mulțime de cazuri el este și foarte folositor. Până acum nu s'a găsit încă nici un mecanism propriu a înlesni studiul istoriei; s'au făcut încercări cu niște tablouri, dar se pare că nu au prea dat rezultate. Istoria este un mijloc foarte bun pentru a exercită priceperea și a judecă bine. Memoria este foarte trebuitoare, dar nu e bine să se facă din ea un simplu exercițiu pentru copii, de pildă, a-i face să învețe pe de rost discursuri. În tot cazul, aceasta nu servește decât să le dea mai multă îndrăzneală, și de altmintrelea, declamația este un lucru care nu convine decât oamenilor. Aici intră toate lucrurile pe cari nu le învață cineva decât în vederea unui viitor examen sau pentru a le uita în urmă, *in futuram oblivionem*. Memoria nu trebuie să fie ocupată decât de lucruri pe cari suntem interesați a le păstra și cari au legătură cu viața reală. Citirea romanelor este un lucru foarte rău pentru copii, pentru că ele nu servesc decât a-i desfătă în momentul când le citesc. Ea slăbește memoria.

Ar fi în adevăr ridicul să le ții minte și să le povestești altora. Trebuie deci luate toate romanele din mâinile copiilor. Cetinele, ei își fac înșiși în roman un roman nou, căci așează altfel împrejurările, și lăsând astfel să le rătăcească mintea, se hrănesc cu himere.

Distracțiile nu trebuie niciodată tolerate, cel puțin la școală, căci ele sfârșesc prin a degenera într'un fel de apucătură, într'un fel de obicei. De aceea cele mai frumoase talente se pierd la un om care e supus distracției. Deși copiii se distrează în recreațiile lor, ei se reculeg în curând din nou; dar îi vezi adesea distrași, când meditează (pregătesc) vre-o poezie, căci se gândesc cum să o ascundă sau cum să o repare. Ei atunci nu aud decât pe jumătate, răspund pe dos, nu știu ceea ce citesc, etc.

Memoria trebuie cultivată de timpuriu, dar având grija să cultivăm în același timp inteligența.

Memoria va fi cultivată: 1° dându-i de ținut minte cuvintele cari intră în pove-

tiri; 2° prin cetire și scriere; copiii trebuie învățați să citească din minte și fără ajutorul silabisirii; 3° prin limbi, pe cari copiii trebuie să le învețe auzindu-le, înainte de a ajunge a le citi. Ceea ce se numește un *orbis pictus*, când e făcut cum se cuvine, aduce atunci cele mai mari servicii, și se poate începe cu botanica, cu mineralogia și cu fizica generală. Pentru a figură obiectele despre cari ele tratează, trebuie învățat a desemna, a modela, și pentru acestea este nevoie de matematici. Primele cunoștințe științifice trebuie să aibă mai cu seamă ca obiect geografia, tot așa ca și matematicile și fizica. Povestirile de călătorii, explicate cu planșe și hărți, vor duce apoi la geografia politică. Dela starea actuală a suprafeții pământului ne vom urca la starea sa primitivă, și vom ajunge la geografia și la istoria veche, etc.

Dar trebuie să căutăm a uni pe nesimțite în instrucția copilului știința și puterea. Dintre toate științele, matematicile par a fi singurul mijloc de a atinge perfect

acest scop. Afară de aceasta, știința trebuie unită cu cuvântul (ușurința de a se exprima, arta de a spune bine, elocvența). Dar trebuie ca copilul să mai învețe a deosebi perfect știința de simpla părere și de credință. Astfel se va forma un spirit just, și un gust *just* și el, dacă nu fin și delicat. Gustul ce se va cultiva va fi mai întâi acel al simțurilor, mai cu seamă al văzului, și în sfârșit acel al ideii.

Trebuie să fie reguli pentru tot ceea ce poate cultiva priceperea. E foarte folositor chiar a le abstrage, pentru ca priceperea să nu porceadă numai într'un mod mecanic, ci să aibă conștiința regulii pe care o urmează.

E foarte bine să strângem regulile în anumite formule și să le încredințăm astfel memoriei. Dacă avem regula în memoria noastră, și dacă uităm să o aplicăm, nu vom întârzia cel puțin să o regăsim. Chestiunea este aici a se ști dacă trebuie să începem prin a studia regulile *in abstracto*, sau dacă nu trebuie să le în-

vățăm decât după ce le-am deprins uzul; sau trebuie să facem să meargă împreună regulile și uzul? Numai această din urmă procedare este înțeleaptă. În celălalt caz, uzul rămâne foarte nesigur, cât timp nu am ajuns la regulile. Mai trebuie uneori să rânduim regulile pe clase, căci nu se pot ține minte, când nu au legătură între ele. Gramatica va apuca deci înainte în unele privinți în studiul limbilor.

Cultura generală și cultura particulară a facultăților spiritului.— Despre hărțile geografice.— Cel mai bun mijloc de a înțelege, este de a face.—Metoda Socratică.— Cum că cultura sensibilității trebuie să fie negativă.— Despre răbdare.— Cum trebuie să ne purtăm cu copiii tineri. — Despre spiritul de ordine.— Despre supunere.— Despre pedepse.— Despre sociabilitate.— Despre dispoziția temperamentului care convine copilului.

Trebuie să mai dăm și o idee sistematică despre tot scopul educației și despre modul de a-l atinge.

1° *Cultura generală a facultăților spiritului*, care trebuie bine deosebită de cultura particulară. Ea are ca scop îndemânarea și perfecționarea; nu că ea ar în-

văță pe elev ceva deosebit, dar ea fortifică facultățile spiritului său. Ea este :

a) sau *fizică*. Aici totul atârnă de practică și disciplină, fără ca copilul să aibă nevoie a cunoaște vreo maximă ¹⁾. Ea este *pasivă* pentru discipol care trebuie să urmeze îndrumarea altuia. Alții se gândesc pentru dânsul.

b) sau *morală*. Ea nu se sprijină atunci pe disciplină, ci pe maximo. Totul este pierdut, atunci când vrem să o întemeem pe pildă, pe amenințări, pe pedepse, etc. Ea nu ar fi atunci decât curată disciplină. Trebuie să facem în așa chip ca copilul să lucreze bine după propriile sale maxime și nu din obișnuință, și să nu facă numai binele, ci să-l facă pentru că este binele. Căci toată valoarea morală a acțiunilor stă în maximele binelui. Educația fizică și educația morală se deosebesc întru aceea că cea dintâi este pasivă pentru elev, pe când

1) *Maximă*. — Maxima unei acțiuni este intenția lăminată care prezidează la această acțiune, este formula care o dictează: A lucra după maxime este contrariul lucrării mecanice. Inseamnă a lucra ca ființă rațională.

a doua este activă. El trebuie să vadă în totdeauna principiul acțiunii și lanțul care o leagă de ideea datoriei.

2° *Cultura particulară a facultăților spiritului.* Aici se așează cultura facultăților de a cunoaște, a simțurilor, a imaginației, a memoriei, a atențiunii și ceea ce se numește spirit. Noi am mai vorbit de cultura simțurilor, de pildă, despre văz. În ceea ce privește cultura imaginației, trebuie să observăm un lucru, anume că copiii au o imaginație extrem de puternică, și că ea nu are nevoie să fie trasă și întinsă mai mult prin povești. Ea are mai curând nevoie să fie cârmuită și supusă la niște reguli, dar nu trebuie din această pricină să o lăsăm cu totul neocupată.

Hărțile geografice au ceva care seduce pe toți copiii, chiar pe cei mai mici. Când sunt obosiți de oricare alt studiu, ei mai învață încă ceva cu ajutorul hărților. Și aceasta este o foarte bună distracție pentru copii, în care imaginația, fără a se rătăci, găsește să se oprească asupra oarecăror

figuri. S'ar putea să-i facem, în adevăr să înceapă cu geografia. I s'ar adăoga în acelaș timp figuri de animale, de plante, etc., destinate a însufleți geografia. Istoria ar veni mai târziu.

În ce privește atenția, trebuie de observat că ea are nevoie să fie în genere fortificată. A legă cu putere gândurile noastre de un obiect este mai mult o slăbiciune a simțului nostru intern decât un talent, care simț se arată în acest caz nestrămutat și nu se lasă a fi aplicat unde vrem. Distracția este dușmana oricărei educații. Memoria presupune atenție.

În ceea ce privește *facultățile superioare ale spiritului*, întâlnim aici cultura priceperii, a judecării și a rațiunii. Pătem începe prin a formă, oarecum în mod pasiv, priceperea, cerându-i pilde care să se aplice la regulă, sau din potrivă, regula care să se aplice la pilde particulare. Judecata arată întrebuintarea ce trebuie să facem din pricepere. Este trebuitor a înțelege ceea ce învățăm sau ceea ce se spune și să nu repetăm nimic fără a înțelege.

Câți citesc și ascultă unele lucruri pe cari le primesc fără a le înțelege! Aici trebuie să ne amintim deosebirea dintre imagini și lucrurile însăși.

Rațiunea ne face să vedem principiile. Dar trebuie să ne gândim că aici este vorba de o rațiune care nu a fost încă dirijată. Deci ea nu trebuie să vreă în tot-dauna a raționă, ci trebuie să ia seama să nu raționeze prea mult asupra lucrurilor cari întrec ideile noastre. Aici încă nu este vorba de rațiunea speculativă, ci de reflecțiunea asupra celor ce se întâmplă după legea efectelor și a cauzelor. Este o rațiune practică supusă imperiului și direcțiunei ei.

Cel mai bun mijloc de a cultivă facultățile spiritului, este de a face singur tot ce vrei să faci, de pildă să pui în practică regula gramaticală pe care ai învățat-o. Înțelege o hartă geografică, mai ales atunci când o poți execută singur. Cel mai bun mijloc de a înțelege, este de a face. Ceea ce înveți mai cu temei și nu uiți, este

ceea ce înveți oarecum prin tine însuși. Totuși sunt puțini oameni cari să fie în stare a face aceasta. Ei se numesc pe grecește *αὐτοδίδακτοι*.

În cultura rațiunii trebuie de procedat în chipul lui Socrate¹. Acesta, în adevăr, care își da numele de moașă a spiritelor auditorilor săi, ne dă în dialogurile sale, pe cari Platon² ni le-a păstrat oarecum, pilde

1) *Socrate, Metodă socratică*, 470—400 înainte de Christos — vestit prin revoluția filozofică pe care o îndeplină, — și prin moartea sa. El ferise pe contemporanii săi de speculațiile în cari se pierdeă știința de atunci, și „readusese filozofia cerului pe pământ”. Metoda sa constă și se rezumă în maxima: *Cunoaște-te pe tine însuși*, pe care nu încetă de a o repeta. Și învătă pe alții să se cunoască, să citească în ei înșiși punându-le întrebări iscusite. Această întrogare este aceea ce se numește *metoda socratică* propriu zisă. El susține că practică aceeași meserie ca și mama sa, care eră moașă, și că *moșea* spiritele.— Cei mai vestiți discipoli ai săi sunt Xenophon și Platon. Dar totuși filozofia grecească, și chiar toată filozofia omenească purcede dela dânsul, căci el a fost întemeetorul moralei ca știință.

2) *Platon*, 429 sau 430—347 sau 348 înainte de Christos. El este cel mai vestit discipol al lui Socrate a cărui doctrină o expune, reflectată și interpretată de propria sa cugetare, în niște elocvente și poetice dialoguri.

despre mijlocul de a face chiar pe niște persoane mature să scoată unele idei din propria lor rațiune. Sunt multe puncte asupra cărora nu este nevoie ca copiii să-și exercite spiritul. Ei nu trebuie să raționeze asupra oricărui lucru. Ei nu au nevoie să cunoască motivele tuturor lucrurilor cari contribuie la educația lor; dar, îndată ce este vorba de datorie¹⁾, trebuie să le facem cunoscute principiile ei. Totuși în genere e mai bine să facem astfel ca să scoatem dela dânsii cunoștințele raționale decât să le introducem noi.

1) *Datoria*. — Reproducem aici un renumit pasaj din *Critique de la Raison pratique*, nu numai pentru că e renumit, ci pentru că face să se înțeleagă bine înaltul senz în care se ia acest cuvânt: datoria.

„*Datorie!* cuvânt mare și măreț, tu care nu ai nimic plăcut și măgulitor și ordoni supunerea, fără a întrebuița totuși, pentru a zdruncina voința, amenințări apte a atâta în mod natural desgustul și groaza, ci mărginindu-te a propune o lege, care de la sine se introduce în suflet și îl silește la respect (dacă nu în totdeauna la ascultare), și înaintea căreia tac toate aplecările, deși ele lucrează pe infundatele împotriva ei, ce obârșie este vrednică de tine? Unde se poate găsi origina nobilei tale tulpini, care respinge cu mândrie orice alianță cu aplecările, acea rădăcină în care trebuie așezată condițiunea neapărată a valorii pe care oamenii și-o pot da lor înșile? (Partea I-a cart. I).

Metoda socratică ar trebui să serviască ca regulă metodei catehetice¹⁾. Ea este, ce-i dreptul ceva lung, și e greu a o dirija astfel ca, trăgând cunoștinți din spiritul unuia, să poți învăța ceva pe ceilalți. Metoda mecanicește catehetică este bună și în multe științi, de pildă în învățământul religiei revelate. În religia universală din potrivă metoda socratică trebuie întrebuințată. Dar pentru ceea ce trebuie predat istoricește, metoda mecanică catehetică este preferabilă.

1) *Catehism, Metodă catehetică.* — Un catehism este o carte care procedează prin întrebări și răspunsuri. Și metoda catehetică este aceea în care dascălul nu se mulțumește să vorbească singur, ci întreabă pe auditori. Dar această metodă se subîmparte și ea. Sau dascălul se încredințează numai prin întrebări că memoria copilului îi este bună, și în cărți alternarea întrebărilor și a răspunsurilor nu este decât un procedeu pentru a fixa luarea aminte și a ușura memoria. Aceasta este ceea ce Kant numește metoda *mecanicește catehetică*. Ea este aceea a catehismelor noastre religioase. — Sau dascălul se adresează în adevăr minții copilului și se silește să l facă a descoperi în el însuși și prin el însuși ceea ce vrea să-l învețe: aceasta este *metoda socratică*. Kant a dat el însuși un exemplu al acestui învățământ catehetic, așa precum îl înțelege el, în *Doctrina virtuții* (Metodologie).

Tot aici trebuie așezată și cultura sentimentului plăcerii și a durerii. Ea trebuie să fie negativă; sentimentul nu trebuie molesit. Inclinarea către moliciune este mai rea pentru oameni decât toate relele vieții. E deci foarte important a învăța de timpuriu pe copii să muncească.

Când ei nu sunt încă afemeiați, le plac în adevăr distracțiile amestecate cu oboșeli și ocupațiile care cer oare-care desfășurare de puteri. Nu trebuie să-i facem mofturoși în privința desfătărilor lor și să-i lăsăm să și le aleagă. Mamele alintă de obicei pe copii întru aceasta și în general îi molesesc. Și totuși se observă că copiii mai ales băieții, iubesc mai mult pe tații de cât pe mamele lor. Aceasta poate proveni din pricină că mamele nu-i lasă să sară, să alerge într'o parte și în alta, etc., și aceasta de teamă să nu li se întâmple vre-un accident. Tatăl, din potrivă, care îi dojenește și îi bate chiar când nu au fost cumiți, îi duce câteodată pe câmp, și acolo îi lasă să alerge, să se joace și să se zbuție, după cum se cuvine la vârsta lor.

Unii cred că exercită răbdarea copiilor făcându-i să aștepte ceva mult timp. Totuși aceasta nu ar trebui să fie necesar. Dar ei au nevoie de răbdare când sunt bolnavi, etc. Răbdarea este dublă. Ea consistă, sau a renunță la ori-că speranță, sau a căpătâ din nou curaj. Cel dintâi fel de răbdare nu este necesar, când cineva nu dorește decât ceea ce este cu putință; pe cea de a doua o poate avea cineva oricând, când nu dorește decât ceea ce este drept. Dar, în timp de boală, pierderea speranței este funestă pe cât e de folositor curajul la restabilirea sănătăței. Acel care este în stare să dea dovadă de curaj în privința stării sale fizice sau morale nu renunță la speranță.

Nu trebuie nici să facem pe copii să fie sfoși. Aceasta li se întâmplă mai cu seamă când li se adresează cuvinte batjocoritoare sau când sunt dese ori umiliți. Aici trebuie să mai ales reprobate aceste cuvinte pe cari mulți părinți le adresează copiilor lor: Vai, nu-ți este rușine? Nu vedem pentru

ce le-ar fi copiilor rușine, când, de pildă, ei își bagă degetul în gură, etc. Li se poate spune că nu se face aceasta, dar nu trebuie niciodată rușinați decât când mint. Natura a dat omului roșeața rușinei pentru ca să se trădeze când minte. Deci dacă părinții nu ar vorbi niciodată despre rușine copiilor lor decât când mint, ei ar păstră tot timpul vieții lor acea roșeață în privința minciunii. Dar dacă îi facem să roșească neîncetat, le vom da astfel o sfială care nu-i va părăsi.

Nu trebuie, după cum s'a spus mai sus, să zdrobim voința copiilor, ci numai să o dirijăm în așa chip în cât să știe a ceda numai piedicelor naturale. La început copilul trebuie să asculte orbește. Nu e firesc ca el să poruncească cu țipetele sale, și ca cel puternic să cedeze celui slab. Deci nu trebuie niciodată să cedăm țipetelor copiilor, chiar în prima lor tinerețe, și să le lăsăm acest mijloc de a obține ceea ce vreau ei. Părinții se înșeală de obicei într-aceasta, și cred că vor putea mai târziu să repare răul, refuzând copiilor lor

tot ceea ce cer. Dar e foarte absurd să li se refuze fără motiv ceea ce ei așteaptă de la bunătatea părinților lor, numai pentru a-i face să simtă o împotrivire și pentru a le arăta că ei sunt cei mai slabi.

Copiii se strică când sunt lăsați să facă tot ce vreau, și sunt foarte rău crescuți când le prevenim voințele și dorințele. Aceasta se întâmplă de obicei, cât timp copiii sunt o jucărie pentru părinții lor, mai cu seamă atunci când încep a vorbi. Dar această indulgență le pricinuește o mare pagubă pentru viața lor. Prevenindu-le voințele îi împiedicăm negreșit ca ei să-și arate nemulțumirea, dar în urmă ajung și mai ciudoși. Ei nu au învățat încă cum trebuie să se poarte. Regula care trebuie observată în privința copiilor chiar din prima lor tinerețe, este de a alerga în ajutorul lor, când ei țipă și când credem că li se întâmplă ceva rău, dar să-i lăsăm să țipe, când ei nu fac aceasta decât din supărare. Și o purtare de felul acesta trebuie s'o urmăm neconținut mai târziu. Împotrivirea pe care o întâl-

nește copilul în acest caz, este cu totul naturală, și ea este curat negativă, fiindcă nu facem alta decât refuzăm a le cedă. Mulți copii, dinpotrivă, obțin dela părinții lor tot ce doresc, recurgând la rugăminți. Dacă îi lăsăm să obție totul prin țipete, ei ajung răutăcioși; dar, dacă obținem totul prin rugăminți, ei devin blânzi. Afară doar dacă nu avem vre-un motiv puternic pentru a procedă altfel, trebuie să cedăm rugăminții copilului. Dar, dacă avem motive noastre pentru a nu cedă, nu trebuie să ne mai lăsăm ademeniți de multe rugăminți. Orice refuz trebuie să fie irevocabil. Acesta este un mijloc fără greș de a nu aveà nevoie să refuzăm des.

Presupuneți că ar fi în copil, ceea ce totuși nu se poate admite decât foarte rar, o înclinare naturală către nesupunere; cel mai bun lucru este, atunci când copilul nu face nimic pentru a ne face plăcere să nu facem nici noi nimic pentru dânsul. Zdrobindu-i voința, îi inspirăm sentimente slugarnice; împotrivirea naturală, din contră, produce supunerea.

Cultura morală trebuie să se întemeeze pe maxime, nu pe o disciplină. Aceasta împiedică defectele, cea dintâi formează felul de a cugeta. Trebuie să facem astfel ca copilul să se deprindă a lucra după niște maxime a căror dreptate să o vadă el însuși. Se vede lesne că e greu de produs acest efect la copiii mici, și că cultura morală cere multe lumini din partea părinților și a dascălilor.

Când un copil minte, de pildă, nu trebuie să-l pedepsim, ci să-l tratăm cu dispreț, să-i spunem că nu-l vom crede pe viitor, etc. Dar, dacă îl pedepsim când face rău, și îl recompensăm când face bine, el face atunci binele pentru ca să fie bine tratat; și, când mai târziu va intra în lume unde lucrurile nu se petrec astfel, dar unde poate face binele sau răul fără a primi răsplată sau pedeapsă, el nu se va mai gândi de cât să-și croiască calea și va fi bun sau rău, după cum i se va părea unul sau altul mai de folos.

Maximele trebuie să iasă dela om însuși. Trebuie căutat de timpuriu a introduce în

copii prin cultura morală ideea de ceea ce este bine sau rău. Dacă vrem să întemeem moralitatea, nu trebuie să pedepsim. Moralitatea este un lucru atât de sacru și atât de măreț încât nu trebuie să o coborâm până la a o pune pe aceeaș treaptă cu disciplina. Cele dintâi sfortări ale culturii morale trebuie să tindă la formarea caracterului. Caracterul consistă în obiceiul de a lucra după niște maxime. Mai întâi sunt maximele școalei și mai târziu acele ale omenirii. La început copilul ascultă de niște legi. Maximele sunt și ele niște legi, dar subiective; ele derivă chiar din priceperea omului. Nici o călcare a legii școalei nu trebuie să rămână nepedepsită, dar pedeapsa trebuie să fie totdeauna potrivită cu greșala.

Când vrem să formăm caracterul copiilor, este foarte important să le arătăm în toate un oarecare plan, oarecare legi, pe cari să le urmeze întocmai. Așă, de pildă, le hotărîm un timp pentru somn, un timp pentru lucru, unul pentru recreație; acest timp odată hotărît, nu mai trebuie lungit

sau scurtat. In lucrurile indifferente, alegerea poate fi lăsată copiilor, numai să urmeze în totdeauna a observa lucrul din care și-au făcut odată o lege. Nu trebuie cercat să dăm unui copil caracterul unui cetățean, ci al unui copil.

Oamenii cari nu și-ar fi propus unele reguli nu pot inspira multă încredere; adesea se întâmplă că nu ți-i poți tălmăci și nu știi niciodată sigur ce să crezi de dânșii. E drept că adese-ori blamezi pe oamenii cari lucrează totdeauna după reguli, de pildă pe omul care are în totdeauna un ceas și un timp hotărât pentru fiecare treabă; dar adesea și acest blam este nedrept și această regularitate este o dispoziție favorabilă caracterului, deși ea pare o jenă.

Supunerea este înainte de toate o trăsătură esențială a caracterului unui copil, cu deosebire a unui școlar. Ea este dublă; mai întâi este o supunere (ascultare) la voința *absolută* a celui care dirijează; dar e și o (ascultare) supunere unei *voinți privită ca*

cuminte și bună. Supunerea poate veni pe la constrângere, ea este atunci *absolută*, sau dela încredere, și atunci ea este *voluntară*. Aceasta din urmă este foarte importantă, dar cea dintâi este foarte trebuitoare; căci ea pregătește pe copil la îndeplinirea legilor pe cari va trebui să le execute mai târziu ca cetățean, chiar atunci când ele nu i-ar plăcea.

✓ Copiii trebuie să fie supuși unei oarecare legi a necesității. Dar această lege trebuie să fie o lege universală, și trebuie avută în totdeauna în vedere în școli. Dascălul nu trebuie să arate nici o predilecție, nici o preferință pentru un copil între mai mulți. Căci altfel legea ar înceta de a mai fi universală. De îndată ce copilul vede că toți ceilalți nu sunt supuși aceleiași reguli ca dânsul, el devine răzvrătit.

Se spune în totdeauna, că toate lucrurile trebuie prezentate copilului în așa chip, în cât el să facă totul prin inclinare. În multe cazuri negreșit aceasta e bine, dar sunt multe lucruri cari trebuie să le fie prescrise ca niște datorii. Aceasta le va fi mai târ-

ziu de cel mai mare folos în tot timpul vieții lor. Căci în sarcinile publice, în lucrările cerute de funcțiunile ce avem de îndeplinit, și în multe alte cazuri, numai datoria ne poate conduce și nu înclinarea. Chiar când s'ar presupune că copilul nu vede datoria, tot ar fi mai bine să i se dea ideea de datorie și de altfel el vede foarte bine că are datorii ca copil, deși vede mai greu că el are datorii ca om. Dacă ar putea să vadă și aceasta, ceea ce nu se poate decât cu vrâsta, supunerea ar fi încă și mai perfectă.

Orice călcare a unui ordin la un copil este o lipsă de supunere (ascultare), care atrage o pedeapsă. Chiar când călcarea unui ordin nu este decât o simplă neglijență, pedeapsa nu este nefolositoare. Această pedeapsă este sau *fizică* sau *morală*.

Pedeapsa este *morală* atunci când se jig-nește înclinarea noastră de a fi onorați și iubiți, acest ajutor al moralității, de pildă când umilim copilul prin faptul că îl primim într'un mod foarte rău. Trebuie, pe cât se poate,

întreținută această aplicare. De aceea, acest fel de pedeapsă este cel mai bun, căci ea vine în ajutorul moralității; de pildă când un copil minte, o privire de dispreț este o pedeapsă îndestulătoare, și aceasta este cea mai bună pedeapsă.

Pedeapsa *fizică* consistă sau în a refuza copilului aceea ce dorește, sau în aplicarea unei pedepse oare-care. Cel dintâi fel de pedeapsă este vecin cu pedeapsa morală, și este negativ. Celelalte pedepse trebuie să fie aplicate cu precauțiune, ca să nu rezulte din ele dispoziții slugarnice (*indoles servilis*). Nu e bine să împărțim copiilor răsplăți, aceasta îi face interesați, și produce într'înșii dispoziții mercenare (*indoles mercenaria*).

Afară de aceasta, supunerea este sau a copilului, sau a adolescentului. Lipsa de supunere este în totdeauna urmată de pedeapsă. Sau această pedeapsă este o pedeapsă cu totul *naturală* pe care omul și-o atrage prin purtarea sa precum este de pildă boala ce și-o atrage copilul când mănâncă prea mult: și acest fel de pedeapsă este cel mai bun, căci o-

mul o suferă toată viața sa, și nu numai în timpul tinereții. Sau pedeapsa este *artificială*. Trebuința de a fi stimat este un mijloc sigur de a face ca pedepsele să fie durabile. Pedepsele fizice nu trebuie să servească decât a remedia insuficiența pedepselor morale. Când pedepsele morale nu mai au efect și când alergăm la pedepsele fizice, trebuie să renunțăm a forma prin acest mijloc un caracter bun. Dar la început constrângerea fizică servește a repara la copil lipsa de reflecție.

Pedepsele pe cari le dăm cu semne de mânie, dau greș. Copiii nu văd în ele decât efectul patimei altuia, și nu se consideră ei înșiși decât ca niște victime ale acestei patimi. În genere trebuie de făcut așa fel ca ei să vadă că pedepsele ce li se dau au ca scop final îmbunarea lor. E absurd de a cere dela copiii pe cari îi pedepsim, să ne mulțumiască, să ne sărute mâna, etc; aceasta înseamnă a vrea să facem dintr'înșii niște ființe slugarnice. Când pedepsele fizice sunt des repetate, ele produc niște caractere foarte nesupuse și când pă-

rinții își pedepsesc copiii pentru egoismul lor, ei îi fac încă și mai egoiști. — Și nu în totdeuna cei mai răi oameni sunt acei cari sunt foarte nesupuși, ci adesea aceștia se supun lesne unei observații bine făcută.

Supunerea adolescentului este deosebită de aceea a copilului. Ea consistă în supunerea la regulile datoriei. A face ceva din datorie înseamnă a se supune rațiunii. E osteneală pierdută a vorbi copiilor de datorie. Ei nu o văd mai la urmă decât ca un lucru a cărui călcare este urmată de bătaie la palmă. Copilul ar putea fi călăuzit de propriile sale instincte; dar, când crește, are nevoie de ideea de datorie. De aceea nu trebuie să căutăm a pune în joc la copii sentimentul rușinei, ci să așteptăm pentru aceasta timpul tinereții. Acest sentiment nu poate află loc la dânșii decât atunci când ideea de onoare a prins rădăcină.

O a doua trasătură de care trebuie mai ales să ne ținem în formarea caracterului copilului, este veracitatea. Aceasta este în adevăr trăsătura principală și atributul

esențial al caracterului. Un om care minte este fără caracter, și dacă este în el ceva bun, aceasta este pentru că îl are dela temperamentul său. Mulți copii au o înclina-re pentru minciună, care nu are adeseori altă pricină decât o oarecare vioiciune de imaginație. Taților le este dat să ia sama ca ei să nu-și facă un obicei dintr'însa, căci mamele privesc de ordinar aceasta ca un lucru lipsit de importanță; ele găsesc într'însa chiar o dovadă măgulitoare pentru ele, a dispozițiilor și capacităților superioare a copiilor lor. Aici este locul de a face uz de sentimentul rușinii, căci copilul îl înțelege foarte bine în acest caz. Roșeața rușinii ne trădează când mintim, dar ea nu este în totdeauna o dovadă de minciună. Roșești uneori de obrăznicia cu care altul te învinovățește de o greșală. Nu trebuie cu orice preț zmulș adevărul de la copii prin pedepse, chiar dacă minciuna lor ar trage după dânsa vreo păgubire: ei vor fi pedepsiți atunci pentru această păgubire. Pierderea stimei este singura pedeapsă ce se cuvine minciunii.

Pedepsele pot să se mai împartă în *negative* și *pozitive*. Cele dintâi s'ar aplica lenei sau lipsei de moralitate sau cel puțin de politeță, precum este minciuna, neîndatorarea, nesociabilitatea. Pedepsele pozitive sunt pentru răutate. Înainte de toate trebuie să evităm a păstră ură copiilor.

O a treia trăsătură a caracterului copilului, este sociabilitatea. El trebuie chiar să întreție cu ceilalți relații de prietenie și să nu trăiască mereu numai pentru dânsul. Mulți dascăli sunt, ce-i dreptul, contrari acestei idei; dar aceasta este nedrept. Copiii trebuie să se pregătească astfel pentru cea mai dulce dintre toate bucuriile vieții. Dascălii, din parte-le, nu trebuie să prefere pe nici unul dintre ei pentru talentele sale, ci numai pentru caracterul său; altfel ar urmă de aici o gelozie care ar fi contrară prieteniei.

Copiii trebuie să fie și nevinovați, și privirile lor trebuie să fie tot atât de senine ca soarele. Numai o inimă mulțumită este

în stare să găsească plăcere în bine. Orice religie care întunecă pe om, este falsă, căci el trebuie să servească pe Dumnezeu cu plăcere și nu cu silă. Veselia nu trebuie mereu reținută sub aspra constrângere a școalei, căci în acest caz ea ar fi în curând nimicită. Libertatea o întreține. La aceasta servesc unele jocuri în cari inima se deschide și în care copilul se silește mereu să depășească sau să întreacă pe tovarășii săi. Sufletul redevine atunci senin. Mulți oameni privesc timpul tinereții lor ca cel mai fericit și cel mai plăcut din viața lor. Dar nu este așa. Aceia sunt anii cei mai anevoioși, pentru că atunci este cineva sub jug, pentru că atunci rar poate cineva avea un prieten adevărat și mai rar încă să se bucure de libertate. Horațiu o spusese: *Multa tulit fecitque puer, sudavit et alsit* ¹⁾.

1) „Copilul a îndurat și a făcut multe. El a asudat și a degerat“.

Cum că copilul nu trebuie să aibă decât inteligența unui copil.

Copiii nu trebuie instruiți decât despre lucruri cari se potrivește cu vrâsta lor. Mulți părinți se bucură când văd pe copiii lor că vorbesc cu înțelepciunea bătrânilor. Dar de obicei nu scoți nimic bun din copiii de felul acesta. Un copil nu trebuie să aibă decât prudența unui copil. El nu trebuie să fie un imitator orb. Deci un copil care urmează maximele înțelepciunii oamenilor este cu totul în afară de destinația vrâstei sale, și aceasta la dânsul este curată maimuțarie. El nu trebuie să aibă decât inteligența unui copil, și nu trebuie să se arate prea de timpuriu. Un asemenea copil nu va fi niciodată un om luminat și cu o inteligență senină. E de nesuferit apoi a vedea pe un copil vrând să urmeze toate modele, de pildă să se frizeze, să poarte inele și chiar o tabacheră. El devine astfel o ființă afectată care nu prea seamănă cu un copil. O societate politicoasă i se pare o sarcină, și curajul omului sfârșește prin a-i lipsi cu totul. De aceea și trebuie de luptă

de timpuriu în potriva desertăciunii sale sau mai bine să nu i se dea prilejul de a deveni înfumurat. Aceasta se și întâmplă, când nu avem nimic mai pripit decât a repetă copiilor că sunt frumoși, că cutare sau cutare găteală le stă de minune, sau când li se făgăduiește și li se dă această găteală ca o răsplată. Găteala nu convine unor copii. Ei nu trebuie să-și privească îmbrăcăminte rea sau bună decât ca o nevoie neapărată. Dar nici părinții nu trebuie să dea vreo importanță chiar îmbrăcămintei lor, și să evite a se privi în oglindă de față cu dânșii; căci aici, ca pretutindenea, exemplul este atotputernic și întărește sau distruge doctrinele cele bune.

B. Despre educația practică.

Indemânarea (iscusința) și prudența.—*Sustine et abstine.*— Despre caracter.—Datorii către sine însuși, demnitate omenească.— Datorii către ceilalți, respect al drepturilor oamenilor.— Despre un catehizm al dreptului. — Despre binefacere. — Nici invidie nici umilință. — Despre dorinți, despre vicii, despre virtuți. — Este oare omul rău sau bun din fire?

Educația practică cuprinde: 1° Indemânarea (iscușința); 2° prudența; 3° moralitatea. În ce privește *îndemânarea*, trebuie veghiat ca să fie solidă și nu fugitivă. Nu trebuie să aibă cineva aerul că posedă cunoștința lucrurilor care mai în urmă nu pot fi îndeplinite. Soliditatea trebuie să fie calitatea iscusinței și să se prefacă pe nesimțite în obișnuință în minte. Acesta este punctul esențial al caracterului unui om. Iscusința este necesară talentului.

În ceea ce privește *prudența*, ea consistă în arta de a aplica omului îndemânarea noastră, adică de a ne servi de oameni pentru propriile noastre scopuri. Pentru a o dobândi, sunt necesare multe condițiuni. Aceasta este ultimul lucru în om, dar după valoarea ei, ea ocupă rangul al doilea.

Pentru ca un copil să se poată deda prudenței, el trebuie să se facă ascuns și nepătruns, știind în acelaș timp să pătrundă pe ceilalți. El trebuie să fie ascuns mai cu seamă în privința caracterului. Arta aparenței exterioare este cuviința. Și aceasta este o artă care trebuie posedată. Este greu a pătrunde pe alții, dar trebuie neapărat înțeleasă arta de a se face pe sine nepătruns. Pentru aceasta trebuie a dosi, adică a-și ascunde greșelile. A dosi nu e în totdeauna a te preface și poate fi îngăduit uneori, dar aceasta se apropie de imoralitate. Dosirea este un mijloc disperat. Prudența cere să nu se arate prea multă a-prindere, dar nu trebuie să fie cineva prea moale, ci vioiu, ceea ce nu e acelaș lucru. Un om vioiu (*strenuus*) este acela ce simte plăcerea vrea. Aici este vorba de moderarea afectărei. Prudența privește temperamentul¹⁾.

¹⁾ *Temperament.* Temperamentul este pentru Kant felul nostru de a simți, astfel după cum acest fel atârnă de constituția noastră corporală. Acesta este de altfel înțelesul său clasic când acest cuvânt este întrebuințat în limbajul psihologic.

Moralitatea privește caracterul. *Sustine et abține* ¹⁾ acesta este mijlocul de a se pregăti pentru o moderație înțeleapă. Dacă vrem să formăm un caracter bun, trebuie să începem prin a înlătură patimile. În ce privește apucăturile sale, omul trebuie să capete obiceiul de a nu le lăsa să degenereze în patimi, și să învețe a se lipsi de ceea ce-i este refuzat. *Sustine* însemnă îndură și deprinde-te a îndură.

Trebuie curaj și o oarecare dispoziție de spirit pentru ca cineva să învețe a se lipsi de ceva. Trebuie să se deprindă cu refuzurile, cu împotrivirea, etc.

Temperamentului îi aparține simpatia. Trebuie feriți copiii de o simpatie prea vie sau prea duiosă. În realitate simpatia este sensibilitate; ea nu convine decât unui caracter sensibil. Ea este deosebită și de milă; ea este un rău care jelește numai asupra unui lucru. Ar fi bine să se dea copiilor bani în buzunar, pentru ca să poată ușură pe nenorociți; s'ar vedeà astfel dacă sunt sau nu sunt compătimitori; atunci când nu sunt generoși decât cu banul părinților, ei pierd această calitate.

1) *Indură și abține-te*

Maxima: *festina lente* 1) arată o activitate susținută: trebuie ca cineva să se grăbească a învăța mult; *festina*; dar trebuie în același timp să învețe sănătos, și prin urmare să întrebuițeze timp pentru orice lucru, *lente*. Chestiunea este de a se ști ce este de preferat, sau o mare sumă de cunoștinți, sau o sumă mai mică, dar mai solidă. E mai bine să știi puțin, dar acel puțin să-l știi bine, decât să știi mult și superficial; căci în acest caz tot vei vedea mai în urmă insuficiența cunoștințelor tale. Dar copilul nici nu știe în ce împrejurări va putea avea nevoie de cutare sau cutare cunoștinți, și de aceea e mai bine să știe de toate câte ceva în mod solid: altfel ar înșelă și ar orbî pe alții cu cunoștinți superficiale.

Lucrul cel mai important este de a întemeia caracterul. Caracterul consistă în tăria de hotărîre cu care vrea cineva să facă ceva, și acel ceva îl pune în adevăr în execuție. *Vir propositilenax*²⁾, zice Ho-

1) „Grăbește-te încet“.

2) „Un om stăruitor în intențiile sale“.

rațiu, și acesta este bunul caracter. Dacă, de pildă, am făgăduit ceva, trebuie să-mi țin făgăduința, orice inconvenient ar putea rezulta pentru mine. În adevăr, un om care ia o oare-care hotărîre și nu o execută nu se mai poate încrede în sine. Dacă de pildă, luând hotărîrea de a mă scula în fiecare zi de vreme pentru a studia, sau pentru a face cutare sau cutare lucru, sau pentru a mă plimbă, mă scuzez în urmă, primăvara, că e încă prea rece dimineața și că aceasta nu mi-ar prii; vara, că e bine de dormit și că atunci somnul îmi este cu deosebire plăcut; și dacă amân astfel din zi în zi executarea hotărîrii mele, sfârșesc prin a pierde ori-ce încredere în mine însu-mi.

Ceeace este contrar moralei trebuie scos din hotărîrile de acest fel. Într'un om rău caracterul este foarte rău, dar îl numim încăpățănare, și chiar atunci ne place să vedem pe cineva executându-și hotărîrile și arătându-se stăruitor în ele, deși am prefera să-l vedem astfel pentru bine.

Nu se poate pune mult temei pe cineva care amână mereu execuția propunerilor

sale, ca, de pildá, viitoarea sa convertire. In adevăr, un om care a trăit în totdeauna în viciu și care vrea să se convertească într'o clipă, nu poate izbuti; ar trebui o minune ca să devie de odată aceea ce este acela care toată viața sa s'a purtat bine și care nu a avut decât gânduri bune. Nu te poți așteptá la nimic dela pelerinagii, dela pocăință și dela posturi, căci nu se vede întru cât aceste pelerinagii și alte obiceiuri de acest fel, pot contribui a face dintr'un om vicios un om virtuos.

Ce folos pentru cinste și pentru îmbunătățirea moravurilor de a posti în timpul zilei pentru a mânca mai mult în timpul nopții, sau a-și pedepsi corpul prin o pocăință care nu poate contribui întru nimic la convertirea sufletului?

Dacă vrei să întemeezi în copii un caracter moral, trebuie să nu pierzi din vedere condițiile următoare:

Trebuie să le arătăm, pe cât se poate, prin exemple și regulamente, datoriile pe cari le au de îndeplinit. Datoriile pe cari copiii le au de îndeplinit nu sunt altele decât datoriile ordinare către sine însuși.

și către ceilalți. Aceste datorii trebuie deci să fie scoase din natura lucrurilor. Trebuie deci aici să considerăm mai de aproape:

a.—Datoriile către sine însuși. — Ele nu consistă în a și cumpăra o haină frumoasă, a da mese splendide, etc., deși în îmbrăcăminte și în mese curățenia trebuie căutată. Ele nu consistă nici în a căuta să ne satisfacem dorințele și aplecările, căci trebuie dinpotrivă să ne arătăm foarte mășurați și foarte rezervați, dar să păstrăm în casa noastră o oare-care demnitate¹⁾, anume aceea care face din om o făptură mai nobilă decât toate celelalte. În adevăr e datoria omului să nu nesocotiască în propria sa persoană această demnitate a omenirii. Deci noi uităm această demnitate când

1) *Demnitate omenească*.— Acest cuvânt nu are un senz banal pentru Kant, căci toată morala sa s'ar putea rezuma în grija demnității omenești. „Omul cinstit, lovit de o nenorocire mare pe care ar fi putut-o înlătura, dacă ar fi vrut să-și calce datoria, nu este oare susținut de conștiința că a menținut și a respectat în persoana sa demnitatea omenească, că nu are a roși de sine însuși, și că se poate examina fără teamă?” (Critique de la Raison pratique, partea I-a, cartea I-a).

de pildă, ne dedăm la băutură, când ne dedăm la vicii contra naturii, când ne aruncăm în tot felul de destrăbălări, etc., lucruri care coboară pe om mai jos decât animalul. Tot așa de contrar demnității omnirii este de a se târi înaintea altora, sau de a-i coplesi de complimente, în speranța de a le căptâ bunele grații prin o purtare atât de nedemnă.

Demnitatea omenească ar trebui să se facă simțită copiilor în propria lor persoană, de pildă în caz de necurătenie, care în nici un caz nu stă bine omului. Dar copilul prin minciună se înjosește în adevăr sub demnitatea omenească, căci el presucune dezvoltată la dânsul facultatea de a cugetă și aceea de a comunica altora pugetările sale. Minciuna face din om un obiect de dispreț general și îi ia în proprii săi ochi stima și încrederea pe care fiecare ar trebui să o aibă de sine însuși.

b.—Datoriile către ceilalți.—Trebuie băgat de timpuriu în mintea copilului respectul de drepturile omului, și veghiat ca să-l pună în practică. Dacă, de pildă, un copil

întâlnește pe alt copil sărac și îl împinge cu mândrie din calea sa, sau dacă-l lovește, nu trebuie să i se spue: «Nu face așa, căci îl doare pe copil; fii milostiv, e un copil sărac, etc.», ci trebuie să-l tratăm la rândul lui cu aceeași mândrie și să-l facem să simtă bine cât e de contrară dreptului umanității purtarea sa. În ce privește generozitatea, copiii nu o au de loc. Se poate încredința cineva de acest lucru, de pildă, când părinții poruncesc copilului lor să dea altuia jumătate din plăcinta sa, fără să i fâgăduiască alta: sau nu se supune, sau, dacă din întâmplare o face, își calcă pe inimă. De altfel nici nu se poate vorbi copiilor de generozitate, pentru că nu au încă nimic al lor.

Mulți autori au omis cu totul sau au înțeles rău, ca Crugott, secțiunea moralei care conține doctrina datoriilor către sine însuși. Datoria către sine însuși consistă, după cum s'a spus, în a păstra demnitatea omenirii în propria sa persoană. Omul se cenzurează, ațintindu-și privirile pe ideea omenirii. El vede în această idee un origi-

nal cu care se compară. Când numărul anilor sporește și când gustul sexului începe a se dezvoltă, atunci este momentul critic, și ideea de demnitate omenească este singura în stare de a mărgini pe tânăr. Trebuie să-l înștiințăm de timpuriu să se ferească de cutare sau cutare lucru.

Școlile noastre sunt aproape cu totul lipsite de un lucru care ar fi totuși foarte folositor pentru a întări în copii sinceritatea, vreau să vorbesc de un catehizm al dreptului.¹⁾ El ar trebui să conție, sub o formă populară, cazuri privitoare la purtarea ce este a se aveâ în viața ordinară, și care ar aduce mereu în mod firesc această întrebare: acest lucru este drept sau nu? Dacă, de pildă cineva, care trebuie să-și achite astăzi creditorul, se lasă înduioșat

1) *Drept.* — Dreptul pentru Kant este știința binelui considerată din punctul de vedere al relațiilor omenești, pe când morala este știința binelui considerată în sine, sau mai bine în privința intenției agentului. Dreptul și morala întrunite constituiesc știința moravurilor.

Un catehizm al dreptului este deci un catehizm al justului și al injustului în relațiile sociale.

la vederea unui nenorocit și îi dă suma pe care o datorește și pe care ar trebui să o achite, aceasta este oare drept sau nu? Nu, aceasta este nedrept, fiindcă trebuie să fii liber de orice datorie pentru a putea practica binefacerea. Dând bani unui sărac faci un lucru meritoriu¹: dar plătindu-mi datoria nu faci decât ceea ce trebuie să faci. Afară de aceasta s'ar putea pune întrebarea dacă necesitatea poate îndreptăți minciuna. Nu! nu s'ar putea concepe nici un caz în care să poată fi scuzaată, cel puțin în fața copiilor, cari de altfel ar lua cel mai mic lucru drept o necesitate și și-ar permite să mintă des. Dacă ar fi o carte de felul acesta, i s'ar putea consacra cu folos o oră pe zi, pentru a învăța pe copii să cunoască și să-și ia pe suflet dreptul oamenilor, acest ochiu al lui Dumnezeu pe pământ.

1) *Merit, Meritoriu.* — Meritul constituie o înălțare morală. Cineva merită atunci când face mai mult decât datorește. O asemenea purtare se numește meritorie.

Cât despre obligația¹⁾ de a fi binefăcător aceasta nu este decât o obligație nedesăvârșită. E mai puțină nevoie de a moleși decât de a deșteptă inima copiilor pentru a o face simțitoare la soarta altuia. Să fie plină, nu de sentiment, ci de ideea datoriei. Multe persoane au devenit în adevăr nemiloase pentru că, arătându-se odinioară compătimitoare, s'au văzut adesea amăgite. E nefolositor de a vrea să facem pe un copil să simtă partea meritorie a acțiunilor. Preoții comit adeseori greșala de a înfățișa actele de binefacere ca ceva meritoriu. Fără a obiecta că nu putem face nici odată față de Dumnezeu decât datoria noastră, se poate spune că nu facem decât datoria noastră făcând bine săracilor. In

1) *Obligație*.—Obligația este ceea ce caracterizează *datoria*. Datoria poruncește fără a sili. Obligația se deosebește prin aceasta de putere și necesitate. Dar datoria poruncește fără condițiune. Ea se deosebește prin aceasta de regulile interesului și de maximele prudenței. Acestea implică și presupune totdeauna că vreau să ating un oare-care scop. Ele sunt *hipotetice*. Datoria este un *imperativ*, și un *imperativ categoric*. Ceea ce înseamnă, că poruncile sale sunt absolute. „Fais ce que dois, advienne que pourra“.

adevăr, neegalitatea bunului traiu al oamenilor nu provine decât din împrejurări accidentale. Deci dacă eu am avere, nu o datorez decât întâmplării împrejurărilor care mi-a fost favorabilă mie sau aceuia ce m'a precedat, și nu trebuie pentru aceasta să țin mai puțin seamă de totul din care fac parte.

Invidia este atârțată în copil, când îl deprindem să se prețuiască după valoarea celorlalți. El trebuie dinpotrivă să se prețuiască după ideile minții sale. De aceea umilința nu este drept vorbind altceva decât o comparație a valorii noastre cu perfecțiunea morală. Astfel, de pildă, religia creștină, poruncind oamenilor să se compare cu modelul suveran al perfecțiunii, îi face mai curând mai smeriți decât îi învață smerenia. Este foarte absurd a susține că umilința consistă în a se prețui mai puțin decât alții. — Vezi cum se poartă cutare sau cutare copil! etc. A vorbi astfel copiilor nu este mijlocul de a le inspira sentimente nobile. Când omul își prețuește va-

loarea după alții, el caută sau să se înalțe sau să-i înjosească pe dânsii. Acest din urmă caz este invidia. Atunci nu se gândește cineva decât să pună pe socoteala altora tot felul de defecte; căci, dacă ei nu ar fi aici, nu am avea comparație de temut între ei și noi, și am fi cei mai buni. Spiritul de emulație rău aplicat nu produce decât invidie. Cazul în care o emulație ar putea servi la ceva ar fi acela în care am vrea să încredințăm pe cineva că un lucru este practicabil, ca, de pildă, când cer unui copil o oare-care lucrare și când îi arătăm că ceilalți au putut-o îndeplini.

Nu trebuie să permitem în nici un chip unui copil să umilească pe alții. Trebuie să căutăm a înlătură orice mândrie care n'ar avea alt motiv decât avantajele averei. Dar trebuie să căutăm în acelaș timp să întemeem sinceritatea. Aceasta este o încredere în sine însuși. Ea pune pe om să-și arate toate talentele într'un mod cuviincios. Trebuie să o deosebim bine de obrăznicie, care consistă în indiferență cu privire la judecata altuia.

Toate dorințele omului sunt sau formale (libertate și putere), sau materiale (relative la un obiect); sau în sfârșit ele se raportează numai la durata acestor două lucruri, ca elementele fericirii.

Dorințele celui dintâi fel sunt dorința onorurilor, aceea a puterii și aceea a avuțiilor. Dorințele celui de al doilea sunt acele ale folosinței sexului (sau a voluptății), acele ale lucrurilor (sau a bunului traiu) și acele ale societății sau a conversației). Dorințele celui de al treilea fel în sfârșit sunt iubirea de viață, de sănătate, de bogăție (dorința de a fi scutit de griji în viitor).

Viciile sunt sau de răutate, sau de josnicie, sau de îngustime de spirit. Celor din felul întâi aparțin invidia, lipsa de recunoștință și bucuria pricinuită de nenorocirea altuia; celor din felul al doilea, nedreptatea, reaua credință (falșitatea), depravarea, fie în risipa bunurilor, fie în aceea a sănătății (necumpătare) și în cinste. Viciile din felul al treilea sunt asprimea inimii, zgârcenia, lenea (moliciunea).

Virtuțile sunt de curat *merit*, sau de *strictă*¹⁾, *obligație* sau de *nevinovăție*. Celor dintâi aparțin mărimea de suflet (care consistă în a se stăpâni pe sine, fie în furie, fie în iubirea bunului traiu, fie în aceea a avuției), binefacerea, stăpânirea de sine; celor de al doilea, lealitatea, buna cuviință și blândețea; celor de al treilea în sfârșit, buna credință, modestia și cumpătarea.

Este o chestiune, dacă omul este prin firea sa moralicește bun sau rău. Eu răspund că nu e nici bun nici rău, că nu e din fire o ființă morală; el nu devine astfel decât atunci când își înalță mintea până la ideile de datorie și de lege. Se poate spune totuși că are într'insul din fire apucături pentru toate viciile, căci are

2 *Strict*.— În morală se deosebesc *obligațiile stricte* și *obligațiile largi* sau nedesăvârșite. *Obligațiile stricte* sunt acele cari determină o datorie precisă. Ele consistă de cele mai multe ori în *a nu face*. *Obligațiile largi* sunt în spațiul lăsat inițiativei bunelor voinți. Câțiva moralști nu admit această deosebire, sau cel puțin pretind că *obligațiile largi* sunt tot atât de obligatorii ca și celelalte.

inclinări și instincte cari îl împing într'o parte, pe când rațiunea sa îl împinge în altă parte. El nu ar putea deci să devie moralicește bun decât cu ajutorul virtuții, adică a unei constrângerii exercitată asupra sa însuși, deși poate fi nevinovat cât timp patimile-i dormitează.

Viciile rezultă, cea mai mare parte, din pricină că starea de civilizație face violență naturei, și totuși menirea noastră ca oameni este de a eși din starea curată a naturei în care nu ne aflăm decât ca animale. Arta perfectă se reîntoarce la natură.

Totul în educație atârnă de un lucru anume să se stabilească pretutindeni principiile bune, și să știm a le face să fie înțelese și admise de copii. Ei trebuie să învețe a substitui groaza de ceea ce este revoltător sau absurd, groazei de ură, frica de propria lor conștiință, fricei de oameni și de pedepsele divine, stima de ei înșiși și demnitatea interioară opiniei altuia, — valoarea interioară a acțiunilor valorii cuvintelor și purtarea mișcărilor inimei, —

inteligența sentimentului, în sfârșit o pietate senină și de bună voie unei devoțiuni supărăcioase, întunecată și sălbatică.

Dar înainte de toate copiii trebuie feriți înotriva primejdiei de a pretui prea mult meritele avuției (merita fortunae).

Despre religie în educație.— Ce idee despre Dumnezeu trebuie să inspirăm copiilor.— Raporturile între morală și religie.

Dacă examinăm educația copiilor în legătura sa cu religia, cea dintâi chestiune este de a ști dacă este cu putință de a băga de timpuriu în mintea copiilor ideile religioase. Acesta este un punct de pedagogie asupra căruia s'a discutat mult. Ideile religioase presupun în totdeauna oare-care teologie. Deci cum să predai o teologie tineretului, care, departe de a cunoaște lumea, nu se cunoaște încă pe sine însuși? Cum ar putea tineretul, care nu știe încă ce este datoria, să înțeleagă o datorie imediată către Dumnezeu? Ceea ce este sigur, este că, dacă s'ar putea întâmpla ca copiii să nu vadă niciodată un

act de venerație către Ființa supremă și chiar să nu audă niciodată pronunțând numele lui Dumnezeu, ar fi atunci conform cu ordinea lucrurilor de a le atrage mai întâi atenția asupra cauzelor finale și asupra celor ce convin omului, de a exercita astfel judecata lor, și de a-i instrui asupra ordinei și a frumuseței scopurilor naturei, a adăoga apoi o cunoștință încă mai întinsă despre sistemul lumii, și de a le trezi mai întâi prin acest mijloc ideea unei ființe supreme, a unui legiutor. Dar fiindcă aceasta nu se poate în starea actuală a societății, fiindcă nu putem face ca ei să nu audă rostindu-se numele de Dumnezeu și să nu fie martori la demonstrațiile devoțiunii către dânsul, dacă am vrea să așteptăm pentru a-i învăța ceva despre Dumnezeu, ar rezulta pentru dânsii sau o mare indiferență, sau niște idei false, ca de pildă frica de puterea divină. Deci, fiindcă trebuie să evităm ca această idee să se strecoare în imaginația copiilor, trebuie, pentru a-i feri de dânsa, să căutăm de timpuriu a le băga în minte idei religioase. Totuși aceasta nu trebuie să fie o

afacere de memorie și de imitație, o mai muțarie curată, ci calea aleasă trebuie să fie totdeauna potrivită cu natura. Copiii vor înțelege, chiar fără a avea ideea abstractă a datoriei, a obligației, a bunei sau a relei purtări, că este o lege a datoriei, că nu comoditatea, folosul sau alte considerații de acest fel sunt acele cari o determină, ci ceva general care nu se regulează după capriciile oamenilor. Dar însuși dascălul trebuie să-și facă această idee.

Mai întâi trebuie să le atribuim toate lui Dumnezeu în natură și apoi să-i atribuim chiar natura însăși. Se va arăta, de pildă, în primul loc, cum totul este dispus pentru păstrarea speciilor și echilibrul lor, dar de departe și pentru om, astfel ca să poată el însuși lucra pentru fericirea lui.

Cel mai bun mijloc pentru a face mai întâi lămurită ideea de Dumnezeu, ar fi să căutăm o analogie cu aceea a unui tată de familie sub supravegherea căruia am fi așezați; ajungem astfel foarte bine a concepe unitatea oamenilor pe care ne-o reprezentăm ca formând o singură familie.

Că este deci religia? Religia este legea care stă în noi, întru atât cât își primește influența asupra noastră dela un legiuitor și dela un judecător; este morala aplicată la cunoștința lui Dumnezeu. Când religia nu se unește cu moralitatea, ea nu este de cât un mod de a solicita favoarea cerească. Cântările, rugăciunile, frecventarea bisericilor, toate aceste lucruri nu trebuie să serviască decât a da omului puteri noi și un nou curaj pentru a lucra la îmbunătățirea sa; ele nu trebuie să fie decât expresia unei inimi însuflețite de ideea datoriei. Acestea nu sunt decât niște pregătiri pentru operele bune, și nu putem plăcea Ființei supreme decât devenind mai buni.

Cu copiii trebuie să începem prin legea pe care o au într'înșii. Omul este vrednic de disprețuit în propriii săi ochi când cade în viciu. Acest dispreț își are principiul în sine însuși, și nu în acea considerație că Dumnezeu a oprit răul; căci nu este necesar ca legiuitorul să fie în acelaș timp autorul legii. Astfel un domnitor poate opri furtul în Statele sale fără ca pentru

aceasta să poată fi considerat ca autorul opririi furtului. Omul învață astfel a recunoaște că numai buna sa purtare îl poate face vrednic de fericire. Legea divină trebuie să pară totodată ca o lege naturală, căci ea nu este voluntară. Religia intră deci în moralitate.

Dar nu trebuie început cu teologia. Religia, care este întemeiată numai pe teologie, nu ar putea conține ceva moral. Cu dânsa nu am putea avea ca sentiment decât frica, pe deoparte, și speranța răsplății de cealaltă parte, ceea ce nu va produce decât un cult superstițios. Trebuie deci ca moralitatea să precedeze și ca teologia să o urmeze, și aceasta este ceea ce se numește religie.

Legea considerată în noi se numește conștiință.¹⁾ Conștiința este aplicarea acțiunilor noastre la această lege.

¹ *Conștiință*.—Este legea considerată în noi, zice Kant; ea ne dictează purtarea ce trebuie să o avem și judecă pe aceea care am avut-o.

Mustărările conștiinței vor rămâne fără efect, dacă nu le considerăm ca pe reprezentanții lui Dumnezeu, al cărui scaun, măreț este foarte înălțat deasupra noastră dar care a și stabilit în noi un tribunal. Dar pe de altă parte, când religiunea nu se unește cu conștiința morală, ea este și atunci fără efect. După cum s'a mai spus, religia, fără conștiință morală, este un cult superstițios. Credem a servi pe Dumnezeu, jăduându-l, de pildă, celebrându-i puterea, înțelepciunea, fără a ne gândi să îndeplinim legile divine, fără chiar să cunoaștem această înțelepciune și această putere și fără a le studia. Căutăm în aceste laude ca un narcotic pentru conștiința noastră, sau ca un căpătâiu pe care sperăm să ne odihnim liniștiți.

Copiii nu ar putea înțelege toate ideile religioase, dar putem totuși să le băgăm în minte câteva; numai că ele trebuie să fie mai mult negative decât pozitive. E nefolositor a-i face să recite niște formule, și chiar aceasta nu poate decât să le dea o idee falsă despre ovlavie. Adevăratul

chip de a cinsti pe Dumnezeu, este de a lucra potrivit cu voința lui Dumnezeu, și aceasta este ceea ce trebuie să învățăm pe copii. Trebuie să veghiem, în interesul copiilor cât și pentru noi înși-ne, ca numele lui Dumnezeu să nu fie atât de des profanat. A-l invoca în dorințele pe cari le formăm, fie chiar cu o intenție pioasă, este o adevărată profanare. De câte ori oamenii pronunță numele lui Dumnezeu, ar trebui să fie pătrunși de respect, și de aceea ei ar trebui să uzeze rar de dânsul, și niciodată în mod ușuratec. Copilul trebuie să învețe a simți respect pentru Dumnezeu, mai întâi ca stăpân al vieții sale și al lumii întregi, apoi ca protector al oamenilor, și în sfârșit ca judecător al lor. Se zice că *Newton*¹⁾ se reculegea în totdeauna un moment când pronunță numele lui Dumnezeu.

Lămurind totodată în mintea copilului

1) *Newton (Isaac)* 1642—1727.— Principalele sale titluri de glorie sunt: descoperirea *binomului* care-i poartă numele;—acea a *calculului infinitesimal*;—acea a principalelor legi ale opticii;—acea a *legei gravitațiunii universale*. Acest mare învățat era și filosof.

ideea de Dumnezeu și aceea a datoriei, îl învățăm a respecta mai bine îngrijirile luate de Dumnezeu cu privire la făpturile sale, și îl păzim de apucătura sa pentru distrugere și cruzime, care simte plăcere a chinui în atâtea feluri animalele mici. În acelaș timp tineretul ar trebui învățat a descoperi binele în rău, arătându-i, de pildă, în animalele de pradă și în insecte niște modele de curățenie și de activitate. Ele amintesc oamenilor răutăcioși respectul legii. Paserile cari urmăresc viermii sunt apărătoarele grădinilor, etc.

Despre pubertate și despre cunoștințele noi pe care ea le comportă.— Despre deosebirea pe care începe s'o facă copilul între ranguri și despre inegalitatea între oameni.— Sfaturi generale.

Trebue deci să băgăm în mintea copiilor câteva idei despre Ființa supremă, pentru ca, atunci când văd pe alții rugându-se, etc., să poată ști pentru cine și pentru ce se face astfel. Dar aceste idei nu trebue să fie decât foarte puțin numeroase, și după cum s'a spus, pur negative. Trebue să în-

cepem a le băgă în minte chiar din frageda copilărie, dar totodată trebuie să luăm seama să nu stimeze pe oameni după practica religiei lor; căci, cu toată deosebirea de religie, pretutindenea este unitate de religie.

Vom adăoga, ca concluzie, câteva observațiuni, cari sunt cu deosebire la adresa copiilor cari intră în adolescență. În epoca aceea tânărul începe a face unele deosebiri pe cari nu le făcuse mai înainte. Acestea sunt în primul loc deosebirea sexelor. Natura a aruncat oarc-cum asupra acestui lucru vălul tainei, ca și cum ar fi aci un lucru care nu ar fi decent pentru un om și care n'ar fi în el decât o nevoie animală. Ea a căutat să-l unească cu orice fel de moralitate posibilă. Chiar națiunile sălbatice se poartă întru aceasta cu un fel de pudoare și de reținere. Curiozitatea copiilor adresează uneori persoanelor mari niște întrebări în această privință...; dar li se răspunde lesne, sau dându-le răspunsuri cari nu înseamnă nimic, sau spunându-le că acestea sunt niște întrebări de copil.

Desvoltarea acestor aplecări la adolescent este mecanică; și, ca în toate instinctele cari se desvoltă în el, el nici n'are nevoie pentru aceasta de cunoștința vreunui lucru. Este deci cu neputință a menține pe adolescent în neștiința și în nevinovăția ce este legată de acest lucru. Prin tăcere nu facem decât să agravăm răul. Aceasta este ceea ce ne arată educația strămoșilor noștri. În educația timpurilor noastre, se admite cu dreptate că trebuie să vorbim adolescentului de acest fel de lucruri fără încunjur și într'un mod limpede și precis. Acesta este fără îndoială un punct delicat, fiindcă nu se face ușor din el un subiect de convorbire publică. Dar totul va fi bine făcut dacă i se vorbește de dânsul într'un mod serios și demn, și dacă îi pătrundem aplecările.

Al treisprezecilea sau al paisprezecilea an este de obicei epoca în care aplecarea pentru sex se desvoltă în adolescent (când aceasta se întâmplă mai de timpuriu, cauza este că copiii au fost depravați și perduți prin pilde rele). Atunci și judecata lor este for-

mată, și natura i-a pregătit tocmai pentru timpul în care putem vorbi cu dânsii despre aceasta.

Adolescentul să învețe de timpuriu a arăta celuilalt sex respectul ce i se datorește, a merita din parte-i stima acestui sex prin o activitate lăudabilă, și a aspira astfel la cinstea unei uniri fericite.

O a doua deosebire pe care adolescentul începe a o face cam pe timpul când intră în lume, este aceea care rezultă din distincția rangurilor și din neegalitatea oamenilor. Cât timp rămâne copil, nu trebuie să-l facem să o observe. Nu trebuie nici chiar să-i îngăduim a da porunci slugilor; dacă observă că părinții poruncesc slugilor, i se poate spune în totdeauna: „Noi le dăm pâine, și de aceea ne ascultă; tu nu vrei să faci așa, ei bine! nu avem nevoie să te ascultăm“. Copiii nu știu nimic despre această deosebire, dacă părinții nu le dau ei înșiși ideea despre dânsa. Trebuie arătat adolescentului că neegalitatea oa-

menilor este o dispoziție care provine din aceea că unii oameni au căutat să se deosebească de ceilalți prin oarecari avantagii. Conștiința neegalității oamenilor în neegalitatea civilă poate să-i fie încet încet băgată în minte.

Tânărul trebuie deprins să se prețuiască în mod absolut și nu după alții. Ștима altuia, în tot ceea ce nu constituie într-un nimic valoarea omului, este o afacere de vanitate. Afară de aceasta trebuie să-l învățăm a avea conștiință în orice lucru, și a se sili nu numai să pară, ci să fie. Deprindeți-l să vegheze ca, în nici o împrejurare în care și-a luat odată o hotărâre, ea să nu devie o hotărâre deșartă; mai bine ar fi să nu ieie nici una, și să lase lucrul în suspensie: învățați-l cumpătarea în privința împrejurărilor exterioare și răbdarea în lucrări: *sustine et abstine*, — învățați-l și moderația în plăceri. Când nu dorim numai plăceri, ci când știm a fi și răbdători în muncă, ajungem un membru folositor comunității și suntem scutiți de ne-cazuri.

Mai trebuie învățat tânărul să se arăte vesel și bine dispus. Seninătatea inimei rezultă în mod natural din o conștiință fără cusur. — Recomandați-i egalitatea de dispoziție. Prin deprindere putem ajunge să ne arătăm în totdeauna bine dispuși în societate.

Trebuie să ne deprindem să considerăm multe lucruri ca niște datorii. O acțiune trebuie să-mi fie scumpă, nu pentru că se potrivește cu aplecarea mea, ci pentru că făcând-o îmi îndeplinesc datoria.

Trebuie dezvoltată iubirea altuia și în urmă toate sentimentele cosmopolite. Este în sufletul nostru un lucru care face să ne interesăm: 1° de eul nostru: 2° de cei cu cari am fost crescuți și 3) chiar de binele obștesc. Trebuie să deprindem pe copii cu acest interes, și să facem ca el să le încălzească sufletele. Ei trebuie să se bucure de binele obștesc, chiar dacă acesta nu ar fi în avantajul patriei lor sau al lor propriu.

Trebuie să-i exercităm să nu dea decât o slabă importanță folosinței de plăcerile vieții. Se va înlătura cu chipul acesta frica

copilărească de moarte. Trebuie arătat tinerilor că folosința nu dă atât cât făgăduște.

Trebuie în sfârșit să le atragem luarea aminte asupra necesității de a și regulă în fiecare zi propria lor socoteală, pentru ca să poată la sfârșitul vieții lor prețui valoarea dobândită.

TABLA DE MATERII

Emmanuel Kant	pag.	3
Introducere	„	5
Tratat	„	42
A. După educația fizică	„	46
B. După educația practică	„	114

Cărți apărute în editura Sibrăriei ALCALAY

Alexandri V. <i>Doine</i>	Alex. Macedon-Alexandria
„ Lăcrămioare	Alex. Gr. Călătorii prin mun-
„ Souvenire	ții noștri
„ Mărgăritarele	„ <i>Proză, Poezii, Epis-</i>
„ Pasteluri	<i>tole, Satire, Epigrame,</i>
„ Varia, <i>poezii</i>	Alina G. <i>Buna cuvântătoare</i> , Cum
„ Altele, <i>poezii</i>	să se poarte omul în societ.
„ Ostașii noștri	Amicis Edm. <i>Cuore</i> , Inimă
„ Dumbrava roșie	de copil
„ Legende	„ Pentru copii,
„ <i>Poezii populare</i>	<i>cuvântări</i>
„ Ovidiu, <i>dramă</i>	Anat. France. <i>Povestiri</i>
„ Fântâna Blanduziei	„ Albina, <i>Povești</i>
„ Despot Vodă	Andersen-Grădina raiului
„ <i>Teatru</i> Vol. I	„ <i>Povești alese</i>
„ <i>Teatru</i> Vol. II	„ Carte de chipuri
„ <i>Scrisori inedite</i> ,	fără chipuri
Coresp. cu Grenier 1855-1885	Andriew L. <i>Povestea celor 7</i>
Adamescu Gh. Biografiile	<i>spânzurați</i>
scriit. români	„ <i>Gândirea</i>
„ Elocuența română	„ Spionul, Viziuni
„ Elocuența străină	„ Râsul roșu
Adam E. <i>Teatru școlar</i>	„ <i>Anstema</i>
Adam I. <i>Din Vieașă</i>	Anestin V. <i>Cucerirea aeru-</i>
Aguletti T. <i>Lecturi din Istoria</i>	<i>lui</i> , baloane și aeropl.
<i>Patriei</i>	Anestin <i>În lumea spiritelor</i>

- Anuznio Făclia sub obroc
 „ *Cartea Fecioarelor*
 „ *Martirul Nuvele*
 Apostoliu C. „, Domnul
 Traian
 Aslan G. Problemele vieții
 „ Educația prin sino
 însuși
 Arghir și Elena Cea măeastră
 Atlas Mic *de Zoologie I Omul;*
 cu tab. color.
 „ *de Zoologie II Ma-*
 miferele cu tab. color
 Augier Ginerlele lui Poirier
 Al. Dorna *Popasuri*
 Amicis Edm. *O moarte pe*
Câmpul de Război
 Anghel D. *Triumful Vieții*
 Anatole France *Baltezar*
 Anestin V. d. *Romanul Ceru-*
lui. Astronomie pop.
 Bacalbașa A. Moș Teacă din
 Cazarmă
 Bachelin Castelul Peleş
 Bălăcescu C. *Poezii*
 „ *Sat. și Fabule.*
 Bălcescu N. Puterea armată
 la Români
 „ Biogr. Istor.
 „ Scris către I. Ghica
 (din Amint. din Prib.)
 Balzac Eugenia Grand t
 Roman
 Bănăţeanu Din viața mes-
 riașilor
 Banville Sărutarea, *teatru*
 Basarabescu Norocul, *Schife*
 Bazin Povestiri duitoase
 Beaude Convorb. artă I
 „ Convorb. artă II
 Beumarchais Bărbierul din
 Sevilla
 Beldiceanu N. *Povestiri*
mărunte
 B. de St. Pierre. Paul și
 Virginia
 Bianu Ion Momente culturale
 Bilciurescu Znoave versificate
 Biografiile *oamenii celebri*
 Björnson Tovarășul vesel
 „ Un faliment
 Blok M. *Mamele celebre*
 Bolintineanu D. Călăt. pe
 Dunăre
 „ Elena, *Roman*
 „ Msnoil, *Roman*
 „ Legende Istorico
 Bolcaș Năvăliri barbare
 Bousсенard Zece mii de ani
 într'un bloc de gheață
 Bourde *Patriotul*
 Bourget *Cuvântul dat*
 Buna cuviință Cum să se
 poarte omul în societate
 Buzoianu *Egiptul*
 „ Berberii-Hesperide

- Buzoianu Cartagena și Roma
 Brătescu-Voinești Neamul
 Udreștilor
- Baican *Palatru și anecdote*
 Bret Harte *Povești*
 Brett Harte *Povești din*
Țara arului
- Bawr D-na *Banul Norocos*
 Bernstein M. *Cheia de aur*
 Burnet Fr. *Micul Lord* cu
 ilustrațiuni
- Benjamin Constant *Adolf*
 Browning R. *Mildred* Traged.
 Cai Ilavet *Amorul veghiază*
 „ *Măgarul Buridan*
- Caligari *Dicționar englezo-*
român
- Compayre de G. *Pestalozzi și*
Educațiunea
- Caraivan V. *Allman* *Voinicul*
 Candrea *Dicționar de pro-*
verbe și zicători
- Cazaban *Oameni cum*
se cade
- Candrea și Densușianu *Po-*
vești din diferite regiuni
- Candrea și Densușeanu *Din*
popor, cum grăește țaranul
român.
- Candrea și Densușeanu *Poe-*
zii populare, din dif. regiuni
- Cantemir D. *Descrierea*
Moldovei
- Căplescu, Col. *Amintiri din*
Răsboi
- Capranica *Amorul lui Dante*
 Caraivan *Povești*
 „ *Snoave*
- Caragiale I. L. *Schițe ușoare*
 „ *Notițe și frag-*
mento literare
- Carlyle Munca, *Sinceritate*
 Carmen Sylva *De prin*
veacuri.
- „ *De prin veacuri. II*
 „ *Poveștile Peleşului*
 „ *Ullranda dramă*
 „ *Robia Peleşului*
 „ *O rugăciune*
- Caselli *Fecioara dela Argeș*
 Cazaban *Departo de oraș*
- Cehov *Nuvela*
- Cervantes Don *Quijote*
- Chamiso *Omul care și-a per-*
dut umbra
- Chateaubriand *Atala*
 „ *René*
 „ *Ultimul abencerage*
- Chendi *Portrete, Litorare*
- Chiru N. *Păcate vechi*
- Cicerone *Despre prietenie*
 „ *Despre bătrânețe*
- Codreanu M. *Din când în*
când, Poezii
- Colomb *Istoriore p. copii*

- Compayré Herbart Educația prin instrucțiune
 Conan Doyle Aventurile lui Scherlock Holmes
 „ Alte aventuri
 „ Spovedania unui medic
 Coppée Fr. Prieteni
 „ Poveste tristă
 „ Lăutarul din Cremona
 Corneille Cidul. Trad. în versuri
 „ Horațiu, *Traged.*
 Cosoi Poveștile Râului
 Costin Spre primăvară
 Coșbuc Antologia sanscrită
 Creangă *Opere complete*
 „ Moș Nichifor II
 „ Stan pătitul, III
 „ Harap Alb, IV
 „ Amint. copilărie, IV și V
 Daniel de Foe Robinson Crusoe
 Daudet, Alphonse Avent. lui Tartarin
 „ Jack, Roman, trad. de H. Lecca
 Dauș Ludovic Blestemul, *Episod*
 Demetrescu Traian Iubita
 „ Cum iubim
 „ Intim
 „ Sensitive
 „ Aquarele
 Demetrescu Mih. *Nuvele*
 Demetriad M. Ronegatul
 Densușianu Ovid *Din Cronicari*
 „ Tradiții și legende
 Densușianu și Candrea *Povești*, adunate din dif. regiuni locuite de Rom.
 Densușianu O. și Candrea *Din popor*, Cum grăește și simte țăranul român
 Densușianu O. și Candrea *Poezii populare*, din dif. ținuturi locuite de Rom.
 Descartes Studii asupra Metodei
 Depărățeanu Doruri și amori I
 „ Idem II
 Dickens Noapte de Crăciun
 Doinaru Avent. unui volum de poezii
 Dostoiewsky *Povestiri*
 „ Precocii
 „ S'flet de copil
 „ *Nuvele*
 Duișu P. Legenda Țiganilor
 Dumas A. (fiul) Denisa
 Dufresne Joc. de Șah, Călăuza
 „ prac. p. jucători și începător.
 Dunăreanu Nuv. Schite
 Dragoslav *Nuvele*
 Dauș Ludovic *Satana*

- Gorki Az lul de noapte
 " *Nucle*
- " Scene din viața va-
 gabonzilor
- " Conovalov. *Nuvelă*
- Gorun Ion Alb și Negru
- Grandeia Gr. Fulga
- Grigorovița *Pov. răslește*
- Grillparzer Hero și Leandru
- Grim Frații *Povești*
- Gauthier Th. *Moarta ina-
 merată*
- Georgescu Pr. *Religia
 Creștină*
- Halm F. *Camoens* Poem
- Hamangiu *Codul civil adnotat*
- " *Procedura civilă
 adnotată*
- Hârsu Lia *Schițe*
- Hasdeu *Răscan și Vidra*
- " *Sic Cogito? Ce o
 vieața?*
- Hebbel Fried *Iudita și
 Holofern*
- " *Inelul lui Ghiges*
- Heine *Noști Florentino*
- Heliade Rădulescu *Bucăți
 ales)*
- Hoffman *Pov. fantastice*
- Hugo Victor *Ernani*
- " *Regele petrece*
- " *Ultima zi a unui
 condamnat*
- Humboldt *Priveliști din
 natură*
- Huxley *Noțiuni științ.*
- Hipnotizător *Cum poți
 deveni. Arta Fascinării*
- Hervieu P. *Goana Torș.*
- Ibsen *Ziua învierii*
- " *Poezii*
- " *Un dușman al pop.*
- " *Stâlpii societății*
- " *Nora*
- Iloasa Fl. *Lucru manual
 Impletituri cu nucle, ră-
 chită, papură cu figuri*
- Iorga Oament și sapte
- Iosif și Anghel *Legenda
 Fungellor*
- " *Portrele*
- Ispirescu *Ispărvile Mihai
 Viteazu*
- " *Basmele Românilor*
- Istrati Dr. *București-Cairo,
 note de călătorie*
- Ivela. *De ale muzicii*
- " *Pov. muzicale*
- Istoria prea frumosului
 Arghir și Eiena
- Jules Verne *Cinci săptămâni
 în balon, Călătorie în Africa
 de 3 englez*
- Jules Verne *Oculul pământ-
 tutul în 80 zile, descriere
 de călătorie*

- Kampf *Seara cea grozavă*,
 Keller Gotfried *Legende*
 Kogălniceanu *Cuv. introd.*
 la curs. inst. naș.
 Kogălniceanu *Acte, scr.*
 " *Desrobirea*
 șiganilor
 " *Imbunătășirea*
 soartei șdran.
 Korolenke *Muzicant orb*
 " *Nuv. siberiene*
 Kremnitz M. *Regele Carol al*
 României
 Kistemackers *Instinctul*
 Keiler Gottfried *Legende*
 Korolenko *Visul lui Macar*
 Kant Em. *Pedagogia*
 Lamartine *Graziella*
 Lepădatu Alex. *Din zilele de*
 cădere ale lui Mihai Viteazn
 Lecca *Cinci poeme*,
 " *Casta-Diva, Dramă*
 " *Jucătorii de oărși Teatru*
 " *Suprema forță Teatru*
 " *Căinii, Teatru*
 " *Din viața lui Napoleon*
 Lecca Oct. *Domnișe și Ju-*
 pânose rom.
 Legouvé *Medeea. Tragedie*
 Leon Dr. *Generația spontanee*
 și Darwinismul
 Lermontow *Un crou al tin-*
 pului nostru
 Locusteanu *Punctonarul*
 dela Domenii
- Lubbock *Intrebulnșarea vieșei.*
 Lungianu *Icoano din Popor*
 Madan G. *Suspine*
 Maeterlinck *Justiția*
 " *Inteligența florilor*
 Mahaffy *Antichit. greacă*
 Maistre Xavier de. *Călăt im-*
 prej. odăei mele
 Maiorescu T. *Nuvelo și*
 schife traducero
 Marian Păsăr. *și legend.*
 Mark Twain *Rămășag între*
 miliardari
 Maupassant *Dumnicile*
 burghez
 " *Nuvelo alese*
 " *De demu't*
 comedio
 " *Ulcica*
 " *D-șoara Fifi*
 " *O vieășă (Roman)*
 " *Bel Ami. (Roman)*
 " *Tare ca moartea*
 (Roman)
 Metehnicoff *Bătrâneșea*
 Meyer - Forster *Vechiul*
 Heidelberg
 Michelet *România Roma*
 Minulescu *Casa ou goamuri*
 portocalii
 Molière *D-rul șdră roe*
 " *Avarul, comedie*
 " *Bolnav. inchipuit*
 " *Tartușe, comedie*
 " *Viclen. lui Scapin*

Morand *Introt. a stud. științelor fizico*
 Millian *Puternicul*, Schițe
 Moldovan *Flacări*, Poezii
 Münchhausen *Isprăvi vânătoarești*
 Müller *Animale celebre*
 Müller I. P. *Sistemul meu* 15
 minute de exercițiu pe zi
 pentru sănătate
 Musset *La ce visează fetele*
 " *Frederich și Bernereta*
 Murger H. *Scene din viața artiștilor*, (Via de Bohème)
 Munteanu G. N. *Costache Negri* Viața și vrednicia lui
 Manual de Fotografie cu formulele și metodele cele mai noi și ilustrații
 Moldovanu C. *Cântarea Cântărilor*
 Negruzzi C. *Poezii*
 " *Proză*; Din păcatele tinerețelor.
 " *Scrisori*
 Nemțeanu O. *Colățorie în lumea albinelor*
 Nicolau *Urmările*
 Nicodemi D. *Refugiul*
 Nora *Clipsă trăite*
 Nordau M. *Minciunile convenționale ale civilizațiunii noastre*

Nottara C. *Sufl. oboiste*
 Negru Mih. *Povest. Orientale*
 Negruzzi Leon *Sergheie Pavlovici*
 Odobescu A. *Mihnea-Vodă și D-na Chitajna*
 Odobescu A. *Moșii și Curcanti*
 " *Basmo*
 " *Câteva ore la Snagov*
 " *Pseudochineghitecos*
 Olănescu *Sattre*, Pe malul gârlei
 Onciul *Din istoria României*
 Ovid *Metamorfozele*, bucăți alese
 Palmarini *Prăvălta morșii*
 Pann Anton *O șezătoare la țară*
 " *Idem part. II*
 " *Nastratin Hogea*
 " *Poves. vorbit*
 " *Idem I*
 " *Idem II*
 Panfil T. *Firișoare de aur*
 " *Fest frumoși de odinioară*
 Pécaut *Convorbiri* artă I
 " *Idem II*
 Petöfi *Apostolul*
 Pitaru Hristache *Forestea mavroghenească*

- Ploetz Leist *Vocabular* francz român dram.
- Poë Edg. *Povestiri extraor-* „ *Cultura Romă*
dinare și *Politicismul*
- Pop V. *De dragul celor mici* Rădulescu-Niger *La gura*
„ *Fleacuri. Amint.* Văci
- „ *Ocna vieșei* „ *Căpit. Ropota*
- Popovici Bănățeanu *Din* Ranetti George *Schișe reselș*
vieșea meseriașilor „ *Fabule*
- Povești de Crăciun S'a născ.* Reinhard Cristina *O pag. din*
copil. sfânt, ajunul *viața Roman.*
- Popescu N. D. *Fata dela Cozia* Regnard *Legatar. Universal*
- Pora Din alte vremuri* Renato Simoni *Văduva*
Comedio
- Pop Reteganul *Nuvela* Richepin *Steaua, dramă*
- Prevost. *Abatele Manon* Rôsetti D. Radu *Din Egipt,*
Lescaut *note de Călăt.*
- „ *Idem II* Rosetti D. Radu *Proză și*
„ *Idem III* *Epigrame*
- Pușkin *Dubrowsky* „ *Din inimă, poezii*
- Putliz *O povestește päd.* „ *Sincere, poezii*
- Porn E. și Al. Dorna *Dicțio-* „ *(Max) Trotua-*
nar Italian-Român *rul București*
- Pamfil T. *Cântece de co-* Rosetti D. Radu (Max) *Mește-*
lunde, Stea. Vișleim *nire dela răposata, comedie*
- Popescu S. *Din povestirile* Rosetti D. Radu (Max) *Un*
unui vânător de lupi *leu și un zlot com.*
- Pamfil T. *Culegere de* Rosetti D. Radu (Max) *Po-*
Ghiettiotti *veșe către săteni*
- Racine *Atalia (teatru)* Rostand Edm. *Princesa în-*
„ *Andromaca, tragedie* *depărtată, teatru*
- Rădulescu-Motru *Știință și* Russo Al. *Cugetări și*
energie *Amintir*
- „ *Păr de lup,* „ *Cântarea României*

- Robert de Flers *Amorul*
Veghiază
- Rădulescu-Motru *Aderăr și*
Minciună
- Richepin *Morși Bizare*
 „ *Debuturile lui Ce-*
sar Borgia
 „ *Martira*
- Sadoveanu *Povestiri de*
sărbători
- Schiller *Wilhelm Tell* dramă
 „ *Don Carlos*, traged.
 „ *Hoști*, tragedie
 „ *Intriga și amor*,
 tragedie
- Schopenhauer *Viața, amo-*
rul și moartea
- Seneca *Linștea suflet.*
- Shakespeare *Hamlet*, traged.
 „ *Otello*, piesă
 în 5 acte
 „ *Romeo și Julieta*
 „ *Femea îndă-*
rătnică
 „ *Regela Lear*,
 tragedie
- Sienkiewicz *Quo Vadis*, Ro-
 man istoric
 „ *Bartek Inving.*
 „ *Pentru pâine*
- Silvan *Bătrânul Dan*
- Sihleanu *Armonii intime*
- Sophocle *Oedip Rege*
- Spencer *Progresul*
 „ *Despre educație*
- Speranția *Anecdol. împănate*
 „ *Anecdote marine*
 „ *Scritorii vechi Rom.*
- Stăncescu D. *La gura sobei*
 „ *Gloriile muzicii*
- Stăncescu C. *Ce este fru-*
museșea?
- Stavri A. *De demult*
 „ *Pe acelaș drum*
- Stoenescu Th. M. *Poezii*
- Suderman *Moara Părăs.*
 „ *Stane de Platră*
 „ *Ioan Botezăt.*
- Svatopluk Ceh *Cântecule*
slavului
- Swift *Guliver la pitici*
 „ *Guliver la uriași*
- Sacher-Masoch *Hadaska*
 Roman
- Sandea *Glinerile Poirier*
- Szavlowsky *Cronologie si re-*
forma calend.
- Scarlat *Vorbe și Anecd.*
- Scurtescu N. *Rhea Silvia*
- Slavici I. *Pușorii*
- Schiller *Conjurașta lui*
Fiesco la Genova, traged.
- Șincai *Din Cronica lui*
Teleor Schișo umorist.
 „ *Alte schișo umorist.*
- Tennyson *Epoch Arden*

Williers de l'Isié Adam,	"	<i>Nuvelo romane</i>
<i>Nuvelo</i>	"	<i>Furfanto nuvele</i>
Walter Scot <i>Văduva din</i>	"	<i>Lydda, nuvele</i>
<i>șara Htglandzilor</i>	Zamfirescu Mih.	<i>Cântece și</i>
Zola <i>Cheful la Coqueville</i>		<i>Plângeri. I</i>
Zaloni <i>Despre Fanarioși</i>	"	<i>Idem v. II</i>
Zamfirescu Duiliu <i>Vieța la</i>	Zoia E.	<i>Atacul morii</i>
<i>șară roman</i>	"	<i>Nantas</i>
" <i>In Războiul</i>	"	<i>Tereza Raquin.</i>
" <i>Indreptări</i>		Roman

BIBLIOTECA
CENTRALĂ
UNIVERSITĂȚII "CAROL I"
BUCUREȘTI